

Utjecaj feminističke i marksističke teorije na historiografske radove o srednjovjekovnom djetinjstvu

Jelenčić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:450332>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu
Dvopredmetni studij povijesti i sociologije

Marko Jelenčić

**Utjecaj feminističke i marksističke teorije na
historiografske radove o srednjovjekovnom
djetinjstvu**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Komentorica: prof. dr .sc. Branka Galić

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
2. METODOLOGIJA	8
4. UTJECAJ MARKSISTIČKE TEORIJE NA HISTORIOGRAFIJU	21
5.UTJECAJ FEMINISTIČKE TEORIJE NA HISTORIOGRAFIJU	30
6. PODUDARNOSTI I RAZLIKE MARKSISTIČKE I FEMINISTIČKE TEORIJE	38
7. ANALIZA UTJECAJA U HISTORIOGRAFSKIM RADOVIMA	41
8. ZAKLJUČAK.....	49
POPIS KORIŠTENE LITERATURE.....	53

Sažetak:

Historiografija o srednjovjekovnom djetinjstvu razvila se relativno kasno, a kao njen početak možemo promatrati knjigu *Stoljeća djetinjstva* Philippea Arièsa. Njegova je studija potaknula širi interes za proučavanjem djetinjstva pa tako i u predmodernoj povijesti. Ipak, neki od njegovih zaključaka propitkivani su, a posebno u novijoj historiografiji. Cilj ovog rada je pokušati utvrditi utjecaj marksističke te feminističke teorije na radove Philippea Arièsa te njegovih kasnijih nastavljača. Obje teorije snažno su utjecale na razvoj historiografije u 20. stoljeću. To se očituje u izboru novih tematskih okvira, a posebno u smislu društvene historiografije te novih metoda, primjerice naglaskom na interdisciplinarnom pristupu. U konačnici, te dvije utjecajne teorije, formiraju novu paradigmu unutar društvenih znanosti pa tako i u historiografiji. Na kraju rada ponuđena je interpretacija utjecaja ove dvije teorije na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu te zaključna misao o njenom daljnjem razvoju.

Ključne riječi: djetinjstvo, feminizam, marksizam, historiografija

Abstract:

Historiography on medieval childhood developed relatively late, and we can consider the book *Centuries of Childhood* by Philippe Ariès as its beginning. His study stimulated a wider interest in the study of childhood, including in premodern history. However, some of his conclusions have been questioned, especially in recent historiography. The aim of this paper is to try to determine the influence of marxist and feminist theory on the works of Philippe Ariès and his later successors. Both theories strongly influenced the development of historiography in the 20th century. This is reflected in the choice of new thematic frameworks, especially social historiography and new methods, for example the emphasis on the interdisciplinary approach. Ultimately, these two influential theories form a new paradigm within the social sciences and also in historiography. At the end of the paper, an interpretation of the influence of these two theories on the historiography of medieval childhood is offered, as well as a concluding thought on its further development.

Key words: childhood, feminism, marxism, historiography

1. UVOD

Promatrajući vlastiti životni tijek, promišljanje djetinjstva budi maglovite uspomene na bezbrižne trenutke, proživljene u znatiželjnom, ali još nedovoljno shvaćenom okruženju koje, prije svega, karakterizira ovisnost o drugim ljudima, a ponajviše roditeljima. Ono pruža uspomene i na prve negativne trenutke života s kojima su u sporom procesu odrastanja, započeli prelazak iz stanja bezbrižnosti u stanje odraslosti te shvaćanje opasnosti i zaprjeka koje nameće „svijet odraslih“. Važnost emotivnog i socijalizacijskog formativnog procesa koje tijekom djetinjstva predstavlja, pruža prostor za introspekciju i promišljanje o posljedicama tog procesa vidljivim u sadašnjem vremenu. Ipak, takvo promišljanje o djetinjstvu, nužno je uvjetovano iskustvom modernog djeteta koje odrasta u okruženju materijalnog izobilja zapadnog svijeta. Djeci je „dozvoljeno“ odrastanje kroz duži životni period pa se i proces sazrijevanja, koji bi u uvjetima nesigurnog svijeta okarakteriziranog oskudicom temeljnih životnih resursa vjerojatno trajao kraće, ne shvaća toliko dramatično.

Već širenjem vidika izvan granica zapadnog svijeta te promatranjem siromašnih i nestabilnih zemalja na drugim kontinentima, nameće se logično pitanje prirode odrastanja u uvjetima koji se značajno razlikuju od naših. Imaju li djeca u teškim uvjetima priliku biti djeca i ako je odgovor potvrđan, koliko smije trajati njihovo djetinjstvo i sazrijevanje? Imaju li djeca u takvim uvjetima priliku biti bezbrižna i u značajnoj mjeri ovisna o drugima? Posljedično, svakoj osobi koju interesira povijest te društveni život ljudi u prijašnjim epohama, nametnut će se pitanje o prirodi odrastanja u predmodernim društvima, a posebno onima koja su bila prisiljena funkcionirati pritisnuta izazovima poput gladi, rata, bolesti, visokog mortaliteta novorođenčadi itd.

Tako je i za ovaj rad, osnovna inspiracija proizašla iz početne introspekcije koja je potaknula razmišljanje o samoj prirodi djetinjstva (ako takvo što postoji kao univerzalni pojam), koja izlazi izvan geografskih ili vremenskih granica. Proučavajući historiografiju o djetinjstvu, a posebno onom srednjovjekovnom, konstantno susretanje s epohalnim dijelom Philippea Arièsa¹ te iznesenim tezama koje su proslavile njegov rad, probudilo je čitav niz pitanja, a neslaganje s

¹ Philippe Ariès, *Centuries of Childhood* (New York: Alfred A. Knopf, 1962).

iznesenim koje je u toj fazi istraživanja proizlazilo iz intuitivne razine, potaknulo je daljnje istraživanje. U konačnici, čitajući noviju historiografiju koja je, temeljem detaljne analize izvora demantirala velik dio Arièsovih zaključaka, nametnulo se pitanje uzroka i potencijalnih intelektualnih utjecaja koji su potaknuli Arièsa da formira tezu o izostanku percepcije djetinjstva u srednjovjekovnim društvima.² Također, njegova se teza izvrsno uklopila u narativ o mračnom srednjem vijeku s kojim se moderna medievistika i dalje bori te pokušava opovrgnuti takav, iskrivljen stav, ukorijenjen u popularnom društvenom diskursu. Nadalje, čitajući Arièsa, a još više povjesničare koji su prihvatili njegovu tezu te na temelju njegovog rada razvili vlastite koncepcije koje također predmodernom djetinjstvu prikazuju u izrazito mračnom tonu, počele su se ocrtavati njihove ideje o generalnom tijeku povijesnog razvoja društva te o samoj ljudskoj prirodi.

Poveznice između marksističkog i feminističkog shvaćanja povijesnog društvenog razvoja s teorijom koju razvijaju Ariès i njegovi nastavljači, nametnule su se kao potencijalno objašnjenje idejno-intelektualnog strujanja koje je utjecalo na Arièsovo subjektivno shvaćanje temeljnih mehanizama povijesnog razvoja. Isto se može reći za marksističko shvaćanje inherentnih društvenih obrazaca, odnosno izostanka istih, koji otvaraju mogućnost sasvim različite percepcije djetinjstva od one moderne pa čak, kako to zagovara Ariès, izostanka iste u određenom periodu povijesnog razvoja. Feministička perspektiva po samom pristupu pokazuje niz sličnosti s Arièsovim pristupom iako djetinjstvo nije centralna tema koju ova perspektiva obrađuje. Ipak, treba naglasiti kako Ariès objavljuje *Stoljeća djetinjstva* prije nego feministička perspektiva dolazi do svog vrhunca u znanstvenoj zajednici pa se postavlja pitanje obrnutog utjecaja, odnosno utjecaja Arièsa na kasnije feminističke radove, a posebno na feminističku historiografiju.

Cilj ovog rada je prikazati utjecaj marksističke i feminističke perspektive na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu s naglaskom na Arièsov rad. Iako se toliko stavljanje važnosti na jedan rad može smatrati neopravdanim, treba uzeti u obzir kako je nekoliko desetljeća nakon objavljivanja *Stoljeća djetinjstva*, upravo ova studija predstavljala izvor iz kojeg su kasniji nastavljači, koji su negativno prikazivali srednjovjekovno ili predmodernom djetinjstvo, crpili svoje temeljne ideje. Također, ova je studija probudila općenit interes za proučavanjem djetinjstva u historiografiji, a posebno onog predmodernog. Dio značajnih radova Arièsovih nastavljača ne obrađuje isključivo temu srednjovjekovnog djetinjstva, već pruža pregled razvoja djetinjstva ili

² Ibid.

ideje djetinjstva kroz gotovo čitavu povijest. Ipak, utjecaj Arièsova rada vidljiv je u njihovim analizama, a većina ih se i direktno referira na njegove zaključke. Neke od studija obrađuju pitanje djetinjstva u kasnijim epohama, primjerice ranom novom vijeku. Međutim, i te se studije osvrću na pitanje srednjovjekovnog djetinjstva i gotovo u potpunosti preuzimaju Arièsovo tumačenje.

Neke od ideja koje su promatrane kao marksističke ili feminističke, svoje korijene duguju starijim istraživačima i filozofima. Tako se primjerice ideja o evolucijskom razvoju čovječanstva koje se odvija u pozitivnom smjeru može pronaći kod Hegela, a negativan odnos prema predmodernim vremenima već kod prosvjetitelja. Iako je u tom smislu opravdano govoriti o njima kroz utjecaj na razvoj kasnije zapadne filozofije pa tako i marksističke misli, njihov utjecaj na društvene i humanističke discipline, nije usporediv s utjecajem marksističke teorije. Kao što je objašnjeno u dijelu rada koji prikazuje utjecaj marksističke teorije na historiografiju 20. stoljeća, upravo su Marxovi nastavljači proširili ideju nove koncepcije povijesti koja će potaknuti razvoj europske, ali i svjetske historiografije u sasvim novom smjeru.

Pri tome, ne nameće se zaključak kako su Hegelove ili Voltaireove ideje manje važne za razvoj historiografije, već kako su marksističke ideje postale svojevrsni intelektualni trend 20. stoljeća, koji je posljedično potaknuo razvoj nove paradigme i narativa unutar kojeg se uklapa rad samog Arièsa te njegovih nastavljača. Na primjeru škole Anala prikazano je kako taj trend marksističkog utjecaja nije prihvaćen u potpunosti i jednodušno te ne predstavlja jedini utjecaj koji je formirao modernu historiografiju. Ipak, popularnost marksističke misli nadilazila je granice intelektualnog života i znanstvene zajednice te se kroz različite političke stranke i radničke pokrete etablirala kao nezaobilazna kroz čitavo 20. stoljeće. Polazeći od neodvojivosti subjektivne razine istraživača od njegovog svakodnevnog društvenog konteksta, i u tom je smislu utjecaj marksističke misli veći od njenih prethodnica.

Slični zaključci mogu se primijeniti na neke od glavnih ideja feminističke misli. Dio feminističkih zaključaka usko je vezan uz druge društvene teorije koje su bile aktualne u vrijeme formiranja feminističkog pokreta. Međutim, kako feministička misao nije monolitna, a proces njenog formiranja krenuo je puno prije njenog vrhunca u znanstvenoj zajednici krajem 20. stoljeća, teško bi bilo pobrojati sve utjecaje koji su ponekad, poput Marxovog, u kasnijim fazama razvoja bili revidirani od strane dijela feminističkog pokreta. Ipak, kao i kod marksizma, feministička teorija predstavlja intelektualni, ali i društveni trend koji je snažno utjecao na sve sfere društva. Dodatna

politička angažiranost velikog dijela feminističkog pokreta te postupan proboj u većinu društvenih i političkih institucija (primjerice uključenost u radnički pokret koji je također povratno utjecao na feminističku teoriju), učinili su feminističku teoriju nezaobilaznim dijelom svakodnevice. Zbog toga, feministička teorija ne utječe na istraživanja samo kao apstraktna teorija, već i kao dio svakodnevnog života, koji u nekoj mjeri potencijalno formira subjektivnost istraživača.

U 3. poglavlju pružen je pregled razvoja historiografije koji uključuje Arièsov rad te radove njegovih nastavljača, odnosno istraživača koji su poput njega pokušali demantirati postojanje percepcije djetinjstva u srednjem vijeku ili su ga prikazali u izrazito negativnom kontekstu. Izraz „nastavljači“ za neke od navedenih istraživača može se smatrati pretjerano generalizirajućim, a posebno za one koji su iznijeli direktne zamjerke na Arièsov rad. Ipak, u ovom je kontekstu korišten kako bi se označili oni istraživači koji su, ugrubo govoreći, zahvaćeni istom paradigmatom unutar koje je pisao Ariès i koji su slijedili neke od glavnih ideja koje će biti predstavljene u ovom radu, a mogu se prepoznati kod Arièsa. Isto tako, taj je izraz korišten kako bi se prikazala opreka između navedenih autora i novije historiografije, koja se konstantno referira na Arièsov rad te radove autora koji su većim dijelom prihvatili njegove ideje. Upravo radovi novije historiografije, ponudili su iscrpnu analizu većeg broja izvora te uključili izvore koje Ariès nije koristio u vlastitoj analizi i time pridonijeli promjeni paradigme o srednjovjekovnom djetinjstvu. Isto tako, dijelom su se odmaknuli od temeljnih teorijskih pretpostavki koje obilježavaju Arièsov rad. Velik dio tih teorijskih pretpostavki, kao što će biti argumentirano u narednim poglavljima, nastaju pod utjecajem marksističke i feminističke teorije. Radovi novije historiografije, također u trećem poglavlju, predstavljeni su kao protuargument Arièsu i njegovim nastavljačima, iako je važno naglasiti kako bi bilo krivo shvatiti ih kao kraj istraživanja o srednjovjekovnom djetinjstvu ili potpuno točnu koncepciju istog.

Temeljna shvaćanja marksističke i feminističke teorije, a koja su u većoj mjeri utjecala na historiografiju koja proučava društvene fenomene pa tako i djetinjstvo, prikazana su u poglavljima 4. – 7. U konačnici, u 8. i 9. poglavlju ponuđena je interpretacija utjecaja ove dvije perspektive na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu te zaključna misao o daljnjem razvoju historiografije.

2. METODOLOGIJA

Kako je osnovna zadaća ovog rada prikazati utjecaj marksističke i feminističke teorije na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu, za potrebe proučavanja njihova utjecaja bilo je nužno analizirati temeljne teorijske postavke ovih dviju perspektiva. U tom se smislu metodologija ovog rada mora promatrati kao teorijska analiza te kao analiza znanstvene literature, pri čemu znanstvena literatura označava, s jedne strane tekstove koji prikazuju osnovne postavke marksističke i feminističke perspektive, a s druge strane relevantnu literaturu koja obrađuje temu srednjovjekovnog djetinjstva. U poglavlju koje obrađuje marksističku perspektivu, prenesene su ideje samog Marxa i Engelsa, osnivača te „idejnih očeva“ marksističke perspektive, ali i kasnijih interpretacija koje su nastavile oblikovati ovu perspektivu kroz čitavo 20. stoljeće. U poglavlju koje obrađuje feminističku perspektivu, nije bilo toliko jednostavno detektirati intelektualne figure koje bi za samu perspektivu bile značajne poput Marxa za marksističku perspektivu. Zbog toga, opći principi metodologije feminističke perspektive odabrani su kao centralni element u analizi njenog utjecaja na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu.

Također, treba naglasiti kako zbog ograničenja samog rada nije ponuđena analiza svih odrednica marksističke i feminističke perspektive koje su potencijalno utjecale na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu. Odabrani su oni dijelovi teorije koji su nakon detaljnog proučavanja literature istaknuti kao izrazito važni za historiografiju s naglaskom na radove koji proučavaju obiteljske odnose i djetinjstvo, a pri tome ih se može smatrati temeljnim odrednicama marksističke, odnosno feminističke perspektive. Daljnje istraživanje ove teme ima potencijala otkriti dodatne dijelove ovih dviju teorija koji su utjecali na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu. Također, daljnja istraživanja imaju potencijal otkriti međutjecaj ovih dviju teorija koji se, u sinergiji s društvenim kontekstom druge polovice 20. stoljeća te sličnim intelektualnim strujanjima, mogu povezati u koherentnu paradigmu, na sličan način kako taj pojam opisuje

Thomas Kuhn u *Strukturi znanstvenih revolucija*³ (u narednom poglavlju ponudit će se detaljniji opis pojma paradigme).

Kako to opisuje Bogdan, većina kvalitativnih studija orijentirana je prema građenju ili dokazivanju teorije te objašnjenju apstraktnih procesa koji oblikuju društvenu stvarnost.⁴ Teorijska istraživanja nadilaze razinu konkretnih osoba i okolina, a pojedine podatke koriste kako bi ilustrirali teorijske tvrdnje te apstraktne koncepte koje nastoje pokazati ili opovrgnuti u radu.⁵ Tako je i u slučaju ovoga rada, cilj prikazati utjecaj jednog teorijskog okvira na razvoj drugog teorijskog okvira, odnosno analizirati složeni skup intelektualnih i idejnih utjecaja koji kod većine istraživača nisu eksplicitno izraženi u njihovim studijama. Primjeri koji su izabrani iz pojedine teorije također su izabrani kao ilustracija tvrdnji koje rad nastoji pokazati. Pri tome, glavne smjernice koje su izabrane kako bi ilustrirale utjecaj neke od dviju perspektiva na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu, izabrane su nakon dugotrajnog proučavanja ovih perspektiva te glavnih historiografskih radova koji obrađuju temu srednjovjekovnog djetinjstva.

Treba upozoriti kako su korištenjem ovakvog pristupa moguće greške i previdi koji proizlaze iz subjektivnosti intuicije, a koju je nemoguće izbjeći u ovakvoj vrsti istraživanja. Zbog toga, sama subjektivnost istraživača predstavlja glavno ograničenje ovog rada. Međutim, takvo što treba prihvatiti kao sastavni dio svakog teorijski orijentiranog rada koji se oslanja na ranije opisanu metodologiju.

Uzevši sve navedeno u obzir, nakon temeljitog proučavanja relevantne literature utjecaj marksističke perspektive temelji se na prepoznavanju sljedećih odrednica marksističke teorije u historiografiji o srednjovjekovnom djetinjstvu:

1. Utjecaj historijskog materijalizma – materijalni svijet presudno, iako ne potpuno, utječe na razvoj društvenih povijesnih obrazaca.
2. Povijest gledana evolucijski – kroz društveni razvoj u kojem se, promjenom tehnologije i kulture, razvija i ljudska priroda te u kojem se u konačnici događa pozitivna društvena promjena.

³ Thomas Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucija* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013).

⁴ Steven Taylor, Robert Bogdan i Marjorie DeVault, *Introduction to Qualitative Research Methods* (Hoboken: John Wiley & Sons, 2016), 163.

⁵ Ibid.

3. Izostanak inherentnih obrazaca – inherentni društveni obrasci tek su iznimka, a ljudska priroda ne postoji kao povijesna konstanta.

Utjecaj feminističke perspektive temelji se na prepoznavanju sljedećih odrednica feminističke teorije u historiografiji o srednjovjekovnom djetinjstvu:

1. Politički i društveno angažiran pristup koji za cilj ima poboljšanje životnih uvjeta i prilika žena u sadašnjosti.
2. Stavljanje subjektivne perspektive iznad pozitivističke objektivnosti te u skladu s time otkrivanje novih izvora kao i ponovo evaluiranje starih.
3. Propitkivanje ranije historiografije i njenih zaključaka kao discipline koju su razvili muškarci, a koja je dijelom za cilj imala reproducirati ustaljene obrasce patrijarhalnih društvenih odnosa.

Navedene odrednice odnose se na teorijske aspekte koji nisu nužno eksplicitno vezani za pitanja samog djetinjstva ili srednjovjekovnog djetinjstva, ali čije implikacije imaju važan utjecaj na shvaćanje srednjovjekovnog djetinjstva u novijoj historiografiji. U narednim poglavljima objasnit će se važnost svake od ovih odrednica za razvoj historiografije o srednjovjekovnom djetinjstvu.

3. RAZVOJ HISTORIOGRAFIJE O SREDNJOVJEKOVNOM DJETINJSTVU

Početak druge polovice 20. stoljeća, Philippe Ariès objavio je studiju pod nazivom *Stoljeća djetinjstva*, u kojoj iznosi tezu o izostanku ideje djetinjstva, odnosno same percepcije tog životnog perioda u srednjovjekovnim društvima.⁶ Kako obrazlaže, postojala je određena vrsta emocionalne vezanosti za djecu, ali sama priroda djetinjstva kao zasebne faze u odnosu na odraslost, nije bila prepoznata.⁷ Dakle, čim djetetu nije bila potrebna roditeljska briga u smislu suštog preživljavanja, ono bi kao pojedinac ulazilo u svijet odraslih.⁸ Svoj koncept izostanka ideje djetinjstva, Ariès je dodatno potkrijepio analizom srednjovjekovnog slikarstva u kojem, kako sam zaključuje, nailazimo na odsutnost prikaza djece, što se teško može objasniti nesposobnošću umjetnika.⁹ Štoviše, takav stav srednjovjekovnih umjetnika preslikava odnos šireg društva prema djetinjstvu, odnosno izostanak poimanja djetinjstva kao zasebnog životnog perioda.¹⁰

Takav je zaključak izazvao niz pozitivnih ili negativnih reakcija, koje do danas obilježavaju historiografsku raspravu o srednjovjekovnom djetinjstvu. Kao nastavak na Arièsovu teoriju te kao svojevrsni odgovor na brojne kritike i novonastale afirmativne poglede na srednjovjekovno djetinjstvo, James Schultz osvrće se na pitanje postojanja koncepta adolescencije u srednjovjekovnim društvima. Kroz analizu srednjovjekovnih njemačkih književnih izvora, zaključuje kako se pojam adolescencije, u modernom smislu, ne može pronaći, a taj izostanak vjerojatno potvrđuje općeniti izostanak adolescencije u širem društvenom kontekstu.¹¹

Neki su autori na tragu Arièsove teorije, razvili izrazito negativan stav prema djetinjstvu i odrastanju u srednjem vijeku. Primjerice, zanimljivu analizu ponudio je Lloyd deMause. U uvodu on kritizira Arièsa i njegovu metodologiju koja se oslanja na izostanak prikaza djece u srednjovjekovnoj umjetnosti te sam pojam „izuma djetinjstva“ kao nejasnog.¹² Međutim, njegova se analiza u konačnici dijelom nadovezuje na Arièsove zaključke. DeMause čitavu društvenu povijest djetinjstva opisuje kao proces evolucije, u kojem se od antike, koju karakterizira

⁶ Ariès, 128.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ariès, 33.

¹⁰ Ibid.

¹¹ James Schultz, „Medieval Adolescence: The Claims of History and the Silence of German Narrative,“ *Speculum*, 66 (1991), 537.

¹² Lloyd deMause, „The Evolution of Childhood,“ u: *The History of Childhood*, ur. Lloyd DeMause (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2006), 18.

„čedomorstvo“, djetinjstvo razvija sve do najnovijeg doba (druga polovica 20. stoljeća), u kojem prevladava uloga roditelja kao pomagača djetetu, a samo dijete bolje razumije vlastite interese i potrebe od svojih roditelja.¹³ Srednjovjekovno je djetinjstvo u toj koncepciji opisano u razdoblju od 4. do 13. stoljeća kao doba u kojem novi kršćanski moral ne dopušta čedomorstvo, odnosno priznaje postojanje duše u djeteta pa se prelazi na napuštanje djece kao moralno prihvatljivijeg postupka.¹⁴ Tek od 14. pa sve do 17. stoljeća, počinje faza u razvoju djetinjstva koju karakterizira veći interes za odgoj i obrazovanje, ali i dalje kroz vrlo grube ideje odgoja djeteta te uz izraženu ideju o mogućnosti njegova formiranja poput voska ili gline.¹⁵ Iako deMause eksplicitno kritizira važne dijelove Arièsove teorije, u vlastitoj analizi prikazuje srednjovjekovno djetinjstvo u sličnom tonu, implicirajući odsustvo svijesti o važnosti djetinjstva te većine djetetovih potreba u periodu odrastanja.

U tom je smislu zanimljiva i studija Lawrencea Stonea u kojoj analizira obiteljske odnose na području Engleske između 1500. i 1800. Iako se ne radi o srednjovjekovnoj obitelji već ranonovovjekovnoj, neki od zaključaka pokazuju način na koji se negativan stav prema predmodernom djetinjstvu generalno konstruira. Stone zaključuje kako je visoka smrtnost morala utjecati na formiranje obiteljskih odnosa pa je konstantno umiranje novorođenčadi, ali i ostalih članova obitelji, odnosno izražena svijest o smrtnosti, stvorila mentalni sklop u kojem pojedinac jednostavno nije očekivao dug životni vijek svojih ukućana, što je u konačnici bio važan faktor u formiranju obiteljskih odnosa.¹⁶ Ipak, nekoliko rečenica kasnije, Stone iznosi tvrdnju kako ta korelacija između smrtnosti i generalnog formiranja obiteljskih i emocionalnih odnosa nije apsolutna te navodi kako se veliki napredak događa u doba izrazito visoke smrtnosti između 1650. i 1750.¹⁷ Za takav napredak prema Stoneu, zaslužne su kulturalne norme, odnosno razvoj istih.¹⁸

Isto kao i deMause, Stone prihvaća koncept evolucijskog razvoja obitelji, a samim time i razvoja djetinjstva, u kojem kulturni kontekst i pozitivan razvoj kulturnih normi predstavljaju ključne faktore koji su obitelj podigli iz mračnog i negativnog srednjovjekovnog konteksta u pozitivan moderni kontekst.

¹³ DeMause, 68.

¹⁴ DeMause, 67.

¹⁵ DeMause, 67.

¹⁶ Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (New York: Harper & Row, 1977), 81.

¹⁷ Stone, 82.

¹⁸ Ibid

Takva ideja u konačnici dovodi do pitanja promjenjivosti temeljnih ideja i mehanizama prijeko potrebnih za, ako već ne možemo reći „normalno“ funkcioniranje društva, u najmanju ruku za njegovo održavanje u najgrubljem smislu. Edward Shorter, još jedan znanstvenik koji poprilično negativno ocjenjuje ideju srednjovjekovnog djetinjstva, pruža zanimljiv osvrt na ovo pitanje. Naime, on negira postojanje „vječne konstante“ koja bi otkrila inherentni obrazac društvenih odnosa, te koristi primjer povijesti seksualnosti kroz koju se razni oblici seksualnih odnosa javljaju u gotovo svakom povijesnom periodu, no za njega oni predstavljaju devijaciju, odnosno tek izuzetke koji u kontekstu šire ocjene konstantnog društvenog fenomena nisu valjan argument.¹⁹ Primjerice, Shorter tvrdi kako mortalitet novorođenčadi u ranijim razdobljima ne treba gledati isključivo kroz utjecaj bolesti i nedostatka znanja o medicini, već i kroz nebrigu roditelja, nekvalitetno vođenje trudnoće i samog poroda, nedostatnu prehranu (koja je prema njegovom viđenju također velikim dijelom krivica roditelja) te konstantnog zapostavljanja djece.²⁰ Nadalje, negira kako je sve navedeno rezultat nužde zbog loših životnih uvjeta jer kako tvrdi, mnogi su ljudi „srednjeg sloja“ imali mogućnost priuštiti djeci nutritivno dostatnu prehranu (prije svega ne prekidati dojenje u ranoj fazi) ili omogućiti majkama da ne rade i odmaraju u posljednjoj fazi trudnoće, ali to nisu činili.²¹

Dakle, očito svijest o važnosti zaštite djeteta i djetinjstva kao važne i krhke životne faze nisu povijesna konstanta. Ipak, ako je smrt izazvana bolestima rezultat nedovoljnog razumijevanja medicine, nije li smrt izazvana nedostatnom prehranom rezultat nedovoljnog razumijevanja nutricionizma? Odnosno, govore li takve prakse više o samom znanju predmodernog čovjeka ili o njegovom generalnom odnosu prema djetinjstvu? Naravno, kako to ističe Shulamith Shahar, srednjovjekovno djetinjstvo ne smijemo idealizirati jer ipak se radi o teškim i nasilnim vremenima, opterećenim bolestima i relativnim siromaštvom većine stanovništva.²² Međutim, u raznim izvorima nalazimo jasne smjernice o odgoju djece te skup normi i pravila koja objašnjavaju odgovornost roditelja prema djeci, a u konačnici pokazuju emocionalnu i materijalnu uključenost roditelja.²³

¹⁹ Edward Shorter, *The Making of the Modern Family* (New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1975), 16.

²⁰ Ibid.

²¹ Shorter, 17.

²² Shulamith Shahar, *Childhood in the Middle Ages* (Abingdon: Routledge, 2024), 2.

²³ Shahar, 3.

Štoviše, Shahar pokazuje kako su neke od srednjovjekovnih teorija o odgoju u svojem sadržaju bliže modernim teorijama, nego onima koje nastaju u 18. stoljeću.²⁴ Na samom početku svoje opširne studije, Shahar priznaje utjecaj kulturnog konteksta na odgoj djece ili pogled na djetinjstvo.²⁵ Ipak, prirodni biološki instinkti te obrasci ponašanja koji iz njih proizlaze, ne mogu biti negirani, a kako je sam proces razvoja pojedinca velikim dijelom određen biologijom, svako društvo koje želi opstati mora prihvatiti činjenicu ranjivosti i slabosti djeteta te u skladu s time prihvatiti neophodne norme potrebne za očuvanje potomstva.²⁶ Prihvatimo li njene zaključke, važnost odgoja djeteta i djetinjstva kao ranjive faze u razvoju čovjeka te samu brigu koju ono podrazumijeva, možemo promatrati kao obrasce koji, do određene mjere, zaista predstavljaju inherentne društvene obrasce i samim time svojevrstu povijesnu konstantu.

Na primjeru neslaganja u shvaćanjima Shorter i Shahar možemo uočiti kako se u čitavoj raspravi o srednjovjekovnom djetinjstvu nameću dvije oprečne struje mišljenja. Prva struja nastavlja i prilagođava Arièsovu teoriju te na neki način ili negira koncepciju djetinjstva u srednjem vijeku ili je prikazuje u izrazito lošem svijetlu te prihvaća tezu o evoluciji djetinjstva koja se odvija kao posljedica evolucije društvenih normi i kulturnih obrazaca. S druge strane, novija historiografija odmiče se od Arièsa te pokušava dokazati ne samo jasnu percepciju i shvaćanje djetinjstva kod srednjovjekovnog čovjeka, već i odbaciti narativ „mračnog srednjeg vijeka“ kroz koji se provlače slike namjernog zapostavljanja te opće nebrige o djeci.

Prve kritike na Arièsov rad javljaju se ubrzo nakon njegova objavljivanja *Stoljeća djetinjstva* iako mnoge od njih ni približno ne sustižu njegov utjecaj na historiografiju. U francuskoj historiografiji dio istraživača, poput Pierrea Richea, Roberta Fossiea i Alexandre-Bidona, skupljaju brojne srednjovjekovne izvore koji pokazuju sasvim različitu sliku djetinjstva od one koju predstavlja Ariès.²⁷ Također, u engleskoj i američkoj historiografiji brojni istraživači ukazuju na metodološke nedostatke njegovog istraživanja pa u konačnici i pogrešku u samim zaključcima.²⁸ Ipak, početne kritike nisu toliko poljuljale Arièsovu teoriju kao novije studije koje će biti predstavljene u nastavku poglavlja, ali treba ih spomenuti kao početak kritičkog pogleda na njegov rad.

²⁴ Ibid.

²⁵ Shahar, 1.

²⁶ Ibid.

²⁷ Barbara Hanawalt, „Medievalists and the Study of Childhood,“ *Speculum* ,77 (2002), 445.

²⁸ Adrian Wilson, „The Infancy of the History of Childhood: An Appraisal of Philippe Ariès.“ *History and Theory*, 19 (1980), 133.

Već u kratkom osvrtu na dosadašnje zaključke historiografije o pitanju srednjovjekovnog djetinjstva, Barbara A. Hanawalt daje svoju ocjenu relevantnih autora poput Arièsa, Shortera ili deMausea, opisujući njihove radove kao nedovoljne utemeljene u konkretnim srednjovjekovnim izvorima.²⁹ Naime, sam je Ariès bio više fokusiran na Molièrea ili Montaignea i njihove opise srednjovjekovnog djetinjstva, nego na opise samih srednjovjekovnih autora.³⁰ Kao posljedicu, Arièsov je rad pokrenuo lavinu reakcija unutar historiografije, koja je potom dovela do otkrivanja novih i raznovrsnih srednjovjekovnih izvora.³¹

Za početak, brojni srednjovjekovni izvori eksplicitno opisuju djetinjstvo kao zasebnu životnu fazu te ga u skladu s tim i portretiraju (Hanawalt uzima primjer Bede koji djecu opisuje kao sretnu i mekog srca, a mlade ljude kao aktivne, razdražljive, srčane itd.).³² Generalno, izvori samo djetinjstvo dijele u nekoliko odvojenih faza, a Shahar navodi kako je najčešća podjela u 3 različite faze – *infantia* (do 7 godina), *pueritia* (od 7 do 12 godina) te *adolescentia* (od 12 ili 14 godina do odraslosti).³³ Hanawalt prenosi analizu Didiera Letta koji navodi kako u pričama o čudima (miracle stories), latinski tekstovi koriste izraz *infans* za dječake od rođenja do 2. godine života, izraz *puer* za dječake svih uzrasta, a pojmove *adolescens* i *juvenis* za dječake između 13 i 16 godina. Za djevojčice izraz *infans* se također koristi od rođenja do 2. godine života, pojam *puella* za djevojčice od rođenja do 16. godine života, a pojam *virgo* isključivo za djevojčice između 13 i 16 godina.³⁴ Iako je u francuskim pričama ova podjela različita, Hanawalt zaključuje kako Lett kroz svoju analizu jasno pobija Arièsov argument prema kojem nepreciznost pojmova dokazuje nepriznavanje zasebnosti faza jer kao što je vidljivo kroz njegovu analizu, a posebno u slučaju latinskih izvora, pojmovi su poprilično precizni i egzaktni.³⁵

Zanimljiv je primjer motiva nevinosti i čistog srca djece koji se javlja od biblijskog zapisa u Evanđelju po Mateju gdje Isus poziva ljude da budu kao djeca kako bi ušli u kraljevstvo nebesko pa sve do svetog Augustina koji u nekoliko navrata u *Ispovijestima* naglašava dječju nevinost.³⁶ To slijede srednjovjekovni autori koji dječju čistoću uspoređuju s anđeoskom ili dolaze do

²⁹ Hanawalt, 442.

³⁰ Ibid.

³¹ Hanawalt, 441.

³² Hanawalt, 443.

³³ Shahar, 22.

³⁴ Hanawalt, 447-448.

³⁵ Ibid.

³⁶ Shahar, 17.

zaključka da riječ *puella* (djevojčica) dolazi od pojma *pupilla* (zjenica oka) jer su djeca i dalje čista poput zjenice oka.³⁷ U 12. stoljeću posebno se širi štovanje djeteta Isusa, što prati i slikarstvo prikazujući Isusa kao dijete, a neki sveci i mistici u tom vremenu počinju tvrditi kako im se dijete Isus prikazao u vizijama.³⁸ Brojni su slikari, zbog spomenutog vjerovanja u nevinost i čistoću djece, dušu koja ide prema raju prikazivali u formi djeteta.³⁹

Iako je pozitivne pomake u edukaciji Ariès prepoznao tek kod renesansnih autora, Hanawalt zaključuje kako se znatan razvoj literature o odgoju i školovanju djece razvija već u razdoblju kasnog srednjeg vijeka.⁴⁰ Moderni francuski autori na koje se poziva, poput Richèa i Alexandre-Bidona, sakupili su povećani broj pisanih izvora iz kojih je jasno vidljivo kako srednjovjekovni autori opisuju djetinjstvo kao zasebnu životnu fazu te polemiziraju o temama poput dječje igre, uklapanja u društvo ili otkrivanja tjelesnosti.⁴¹ Isto tako, pokazuju kako slikovni prikazi djece koje otkrivaju tekstovi, suprotno Arièsovima, prikazuju djecu kroz igru, posebno odijevanje u odnosu na odrasle i sl.⁴²

Čak i srednjovjekovna književnost, suprotno ranije istaknutom zaključku Jamesa Schultza, otkriva zanimljive poglede autora na djetinjstvo, odrastanje te implicitno adolescenciju. Književnost je često nezahvalan izvor jer je teško razlučiti stvaran odraz društvene zbilje od fikcije autora koje se treba shvatiti kroz preneseno značenje. U svom kratkom osvrtu na Schultzov rad, Classen na primjeru nekoliko tekstova pokazuje kako kroz pažljivu analizu srednjovjekovne književnosti možemo pronaći niz osvrta i pogleda na djetinjstvo i odrastanje.⁴³ Primjedbe kako se zapisi o djeci rijetko pronalaze u dvorskoj književnosti, objašnjava kroz naglasak na motive viteštva, mlade ljubavi ili istraživanja svijeta te izostankom biografskog pisanja kroz koje bi autor čitatelje upoznao s presjekom života nekog od likova, a samim time i njegovim ili njenim djetinjstvom.⁴⁴

³⁷ Ibid.

³⁸ Shahar, 18.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Hanawalt, 443.

⁴¹ Hanawalt, 445.

⁴² Ibid.

⁴³ Albrecht Classen, „Philippe Ariès and the Consequences: History of Childhood, Family Relations, and Personal Emotions: Where do we stand today?“, u: *Childhood in the Middle Ages and the Renaissance*, ur. Albrecht Classen, (Boston: De Gruyter, 2005), 12.

⁴⁴ Classen, 15.

Isto tako, postoje tipični događaji koji se uzastopno pojavljuju u dvorskoj književnosti, poput „osvajanja“ srca voljene žene, političkih i vojnih događaja ili borbe s fiktivnim stvorenjima.⁴⁵ Dakle, kako zaključuje Classen, izostanak djece u književnim vrstama gdje ne postoji potreba za njima, odnosno u kontekstu književnog djela ili žanra gdje ne igraju bitnu ulogu, ne dokazuje njihovu odsutnost u društvu.⁴⁶ Ipak, postoji književna vrsta, izrazito popularna u srednjem vijeku, a u kojoj nailazimo na često spominjanje djece i djetinjstva. Naime, kroz živote svetaca, odnosno hagiografiju, književnu vrstu u kojoj su djeca i djetinjstvo čest motiv.⁴⁷ Hanawalt ukazuje kako se često radi o djelima nastalima dugo vremena nakon smrti pojedinog svetca, a sama namjera ovih djela može se okarakterizirati kao poučna, odnosno djetinjstvo svetca postavlja se kao primjer koji bi trebalo slijediti te ne odražava djetinjstvo prosječne osobe.⁴⁸ Ipak, brojni su autori prikazali „obično“ djetinjstvo koje su u konačnici kontrastirali s djetinjstvom svetca i na taj način pokazali njegovu posebnost.⁴⁹

Slično je i s već spomenutim pričama o čudima, specifično onima u kojima se prikazuje ozdravljenje djeteta. Naime, one često nude detaljne opise aktivnosti djece, njihovog ozdravljenja te same reakcije na ozdravljenje.⁵⁰ Takve reakcije na ozdravljenja šireg društva, ali prvenstveno roditelja, pokazuju duboku emocionalnu povezanost roditelja i djece te njihove pozitivne ili negativne emocionalne reakcije na smrt/bolest, a zatim i na oživljenje/ozdravljenje.⁵¹

Dodatan argument tezi o postojanju jasne percepcije djetinjstva, ponudila su arheološka istraživanja. Iako neka od istraživanja jasno pokazuju kako zaključci nisu definitivni te naglašavaju potrebu za daljnjim proučavanjem, uklopljeni u širu interdisciplinarnu analizu, ti nam zaključci mogu poslužiti kao smjernice i dodatni argumenti u našem radu. Naime, arheologija srednjovjekovnog djetinjstva relativno je nova disciplina koja svoj uzlet doživljava 80ih godina 20. stoljeća.⁵² Iako postoji dovoljno materijala za proučavanje srednjovjekovnog kućanstva, arheologija je u prošlosti ponudila relativno malo radova koji bi na temelju analize materijalnih

⁴⁵ Classen, 16.

⁴⁶ Classen, 17.

⁴⁷ Hanawalt, 446.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Classen, 22.

⁵² D. M. Hadley i K. A. Hemer, „Introduction: Archaeological approaches to medieval childhood, c. 500–150,“ u: *Medieval Childhood: Archaeological Approaches*, ur. D. M. Hadley i K. A. Hemer (Oxford: Oxbow Books, 2014), 17.

ostataka kuća, analizirali obiteljske odnose ili privatni život obitelji.⁵³ Takvo što nije rezultat nerazumijevanja ili nepriznavanja mogućnosti analize društvenog života na temelju materijalnih ostataka, a važnost takvog pristupa prepoznata je i kod antropologa.⁵⁴

Neki od nalaza jasno potvrđuju specifičnu dječju odjeću, dječje igračke i druge predmete u kućanstvu koji su rađeni specifično za djecu, a nalazi ukopa djece od 9. stoljeća pokazuju poštovanje i brigu za ukop djece usporedivu s brigom za ukop odraslih.⁵⁵ Posebno je dječja igra, na koju nailazimo u pisanim izvorima, a potvrđuje se i kroz materijalne nalaze, odnosno arheologiju, plodno područje za proučavanje djetinjstva i odnosa prema djeci.⁵⁶ Argument dječje igre postaje još relevantniji, uzmemo li u obzir bogatstvo materijalnih nalaza.⁵⁷

Posljednji argumenti u analizi su smrtnost djece, koja je u srednjem vijeku nesporno bila izrazito visoka u odnosu na današnje standarde te napuštanje djece. Kako je ranije prikazano, neki su istraživači koristili argumente visoke smrtnosti i napuštanja djece te dolazili do zaključaka koji su išli u prilog tezi o izostanku percepcije djetinjstva ili izrazito negativnog prikaza istog. U nekim područjima stopa smrtnosti djece kretala se između 30 i 50 posto.⁵⁸ Samim time u priručnicima koji su fokusirani na temu brige o djeci, najviše se uputa odnosi na djecu do 2 godine, odnosno onu u životnom periodu koji je karakterizirala najviša stopa smrtnosti.⁵⁹ Zatim, u dobi između 2. i 7. godine života, kada se smanjuje stopa smrtnosti, smanjuje se i detaljnost uputa.⁶⁰ U ruralnim društvima djeca, nakon što odrastu, postaju vrijedna i prijeko potrebna radna snaga za rad na zemlji⁶¹ pa su neke od tvrdnji o neželjenosti djece kod siromašnih obitelji pretjerane.

Ta potreba ne pobija činjenicu da su u nekim slučajevima izrazito siromašni roditelji bili prinuđeni ostaviti ili prodati djecu (posebno izraženo u vrijeme gladi).⁶² Ipak, teško je prihvatiti deMauseovu karakterizaciju srednjovjekovnog društva kao onoga koje napušta djecu (on koristi izraz „Abandonment mode“ za čitavo razdoblje 4. do 13. stoljeća)⁶³, zbog slučajeva u kojima se djeca

⁵³ Hadley i Hemer, 51.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Classen, 39.

⁵⁶ Hadley i Hemer, 85.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Hanawalt, 453.

⁵⁹ Shahar, 97.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Shahar, 121.

⁶² Shahar, 122.

⁶³ DeMause, 67.

napuštaju kada je njihovo sušto preživljavanje dovedeno u pitanje. Kako zaključuje Hanawalt, ne možemo s apsolutnom sigurnošću braniti tvrdnju o jednakom vrednovanju svakog djeteta i nužnosti njegovog očuvanja u širem društvenom smislu, ali isto tako, olako je i pogrešno zaključiti kako su zbog teške situacije određeni dijelovi srednjovjekovnih društava jednostavno odbacivali djecu te time pokazivali gotovo „ubilačku sklonost“.⁶⁴ U tom je smislu, nastavlja Hanawalt, smislenije proučavati kulturne obrasce i norme koje su odredile odgoj i brigu za djecu te jasnije pokazuju vrijednost koju su djeca predstavljala u srednjovjekovnim društvima.⁶⁵

Proučavajući sumirane dosege novije historiografije u ovdje korištenim radovima Barbare Hanawalt, Alberta Classena i Schulamith Shahaar, teško je ne uočiti kako novija historiografija u odnosu na Arièsa i autore koji su većinom pisali u drugoj polovici 20. stoljeća, koristi znatno veći broj izvora te je u tom smislu metodološki prihvatljivija. Posebno to vrijedi uzme li se u obzir inzistiranje novije historiografije na proučavanju srednjovjekovnih izvora, a ne onih nastalih nekoliko stoljeća kasnije.

Stoga, zaključak kojim Hanawalt završava svoj kratki i kako sama kaže, još nedovršeni, pregled povijesti srednjovjekovnog djetinjstva⁶⁶, možemo iskoristiti kako bismo opisali dosadašnji doseg proučavanja ove teme te ishod „borbe“ između suprotstavljenih koncepcija prikazanih u ovom poglavlju. Ona zaključuje kako je novija historiografija uložila velik napor u proučavanje srednjovjekovnih izvora o djetinjstvu, odnosno postigla je ono što je Ariès tek započeo kada je krenuo pisati o ovoj temi.⁶⁷ Novija se historiografija okrenula interdisciplinarnom pristupu što je, kako možemo iščitati iz primjera navedenih u ovom poglavlju, otvorilo niz novih pitanja i potencijalnih zaključaka. Ipak, čitajući zaključke koje navode autori novije historiografije, teško je ne steći dojam kako ti isti zaključci nisu dovoljno priznati i prihvaćeni u široj znanstvenoj zajednici.

Classen je otišao korak dalje i upozorio na fenomen paradigme koja onemogućuje jasnim dokazima utemeljenim na konkretnim srednjovjekovnim izvorima, probijanje u znanstvenoj zajednici.⁶⁸ Pri tome, paradigma se shvaća kroz teoriju o strukturi znanstvenih revolucija Thomasa

⁶⁴ Hanawalt, 453.

⁶⁵ Ibid

⁶⁶ Hanawalt, 456.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Classen, 5.

Kuhna, a borba dvaju konkurentskih paradigmi od kojih je jedna aktualna i prihvaćena u znanstvenoj zajednici, a druga to pokušava postati, odnosno zamijeniti dominantnu paradigmu, opterećena je ljudskim faktorom koji često ima odlučujuću ulogu.⁶⁹ Primjenjujući to na raspravu o srednjovjekovnom djetinjstvu, Classen zaključuje kako cijeli niz povjesničara, sociologa i ostalih znanstvenika ima na raspolaganju niz dokaza koje je iznjedrila moderna historiografija (primjerice Hanawalt ili Shahar), ali ih jednostavno ignorira jer se ne uklapaju u prevladavajući narativ o „mračnom srednjem vijeku“ i društvenom napretku modernog čovjeka u odnosu na srednjovjekovnu zaostalost.⁷⁰ U konačnici, takav kritički pristup srednjem vijeku koji bi propitkivao samu prirodu modernog optimizma i napretka, teže je prodati od već ustaljenog i populariziranog „mračnog srednjeg vijeka“.⁷¹

Ipak, kako je sam Kuhn zaključio: „Ako je paradigma predodređena da ikad trijumfira, prvo su joj potrebni zastupnici, ljudi koji će je dovesti do one točke na kojoj će se moći proizvoditi i umnožavati čvrsti argumenti. Pa čak i ti argumenti, kada se do njih dođe, nisu pojedinačno odlučujući. Budući da su znanstvenici razumni, neki od argumenata konačno će uvjeriti mnoge od njih. Ali nema tog argumenta koji bi ih mogao ili trebao sve uvjeriti. Ono što se događa jest sve veći pomak u raspodjeli stručne odanosti, a ne jedno jedinstveno skupno preobraćenje“.⁷²

Čitajući novije radove koji su predstavljeni u ovom poglavlju, stječe se dojam kako je novija historiografija zaista napravila takav paradigmatički pomak u odnosu na Arièsa i njegove nastavljače. Ipak, upitno je u kojoj je mjeri ta promjena proizašla iz uskog kruga istraživača srednjeg vijeka, uspjela prodrijeti u širu znanstvenu zajednicu te u konačnici dekonstruirati narativ „mračnog srednjeg vijeka“. Još je više upitno u kojoj su mjeri ta novoprihvaćena saznanja uspješno popularizirana u širem društvu. Kako to sumira Hanawalt, istraživači srednjovjekovnog djetinjstva nailaze na frustraciju zbog ignoriranja dosega i istraživanja radova na ovu temu od strane šire znanstvene zajednice.⁷³ Međutim, to su pitanja koja trebaju postaviti neki drugi, zasebni radovi.

⁶⁹ Classen, 7.

⁷⁰ Classen, 5.

⁷¹ Ibid.

⁷² Kuhn. 171-172.

⁷³ Hanawalt, 457.

U nastavku rada pokušat će se objasniti utjecaj marksističke i feminističke perspektive na izgradnju teorija o srednjovjekovnom djetinjstvu te njihov doprinos nekoj od navedenih paradigmi, s naglaskom na onu koja je u radu ugrubo okarakterizirana kroz Arièsa i njegove nastavljače.

4. UTJECAJ MARKSISTIČKE TEORIJE NA HISTORIOGRAFIJU

U ovom poglavlju pobliže će se analizirati marksistička teorija. Kako ova teorija obuhvaća širok spektar tema, analiza će se fokusirati na ona područja koja su bitna za ovaj rad i nastavljaju se, a u smislu utjecaja prethodne teorijama iznesenim u 3. poglavlju.

Već kod utemeljitelja ovog filozofskog i sociološkog pravca, Karla Marxa, nailazimo na interes za objašnjenje različitih aspekata društvenog života kako u aktualnosti, tako i u prošlosti. Marxovih je nastavljača bilo mnogo, a njihove interpretacije Marxovih tekstova često se razlikuju. Zbog toga, u ovom će se poglavlju detaljnije obraditi teme koje su usko vezane za marksistički pogled na tijek povijesti s naglaskom na premoderna društva. Dodatan fokus, zbog njihovog utjecaja na društvene teorije općenito, bit će postavljen na sljedeća pitanja: problem društvene evolucije, pitanje historijskog materijalizma, odnosa ekonomske osnovice i nadgradnje, pitanja ljudske prirode, postojanja inherentnih obrazaca društvenog života te samog marksističkog pogleda na razvoj obitelji. U konačnici, pokušat će se ocijeniti generalni utjecaj marksističke teorije na historiografiju, a posebno na proučavanje društvenih fenomena.

Kako se Marx i Engels u svojoj teoriji nisu fokusirali na pitanje djetinjstva kroz povijest, teško je pokazati njihov direktan utjecaj. Ipak, neke druge teme indirektno dotiču pitanje djetinjstva, od kojih se ponajviše izdvaja položaj žena u patrijarhalnom društvu te generalni princip razvoja obiteljskog života. Te teme, skrivaju niz općenitih načela koja su kasnije utkana u razne društvene teorije i poglede na razvoj djetinjstva kroz povijest. Također, u vidu ranije spomenutog pojma paradigme, utjecaj samog Marxa treba se valorizirati kao paradigmatički važan poticaj i uzor za kasniji razvoj društvenih teorija koje će ponuditi interpretaciju djetinjstva, a ne kao direktan utjecaj na proučavanje djetinjstva u srednjovjekovnim društvima.

U pojednostavljenom modelu Marxovog historijskog materijalizma, teorijskog koncepta koji objašnjava razvoj i generalno funkcioniranje društva, ekonomska osnovica koja se temelji na

proizvodnim odnosima uvjetuje društvenu nadgradnju.⁷⁴ Jakubowski naglašava, kako se pri tome ekonomska osnovica ne smije shvaćati u apsolutnom smislu jer dovodi do ekonomskog fatalizma⁷⁵, što Marxova i Engelsova teorija u suštini ne zagovara. Međutim, sam pojam nadgradnje nije dovoljno objašnjen te obuhvaća čitav spektar pojmova koji su sastavni dio društvenog života, a ne ulaze u sferu ekonomske društvene osnovice.⁷⁶ Neki su njihovi raniji nastavljači, a posebno oni koji su koristili marksizam kao državnu ideologiju, zaključili kako su glavni pokretač povijesti proizvodne snage koje uvjetuju društvenu promjenu i pomiču svijet u pravcu pozitivne linearne promjene, odnosno evolucije.⁷⁷ Te promjene u bazi (prema interpretaciji Ottoa Kuusinena) uvjetovale su prelazak iz primitivnih društvenih oblika do komunalnih, robovlasničkih, feudalnih i u konačnici do kapitalističkih, a vrhunac povijesti trebao bi se pokazati u obliku socijalizma/komunizma.⁷⁸

Kasniji su nastavljači pokazali kako povijest ne treba shvaćati linearno, već multilinearano jer primjeri iz povijesti pokazuju kako su različita društva napredovala ili nazadovala na različite načine i različitim intenzitetom.⁷⁹ Dakle, generalni princip ekonomske baze i historijskog materijalizma nije upitan, ali radi se o teoretskom modelu koji se ne bi trebao doslovno shvaćati ili primjenjivati u apsolutnom smislu kod svakog primjera društva u prošlosti.

Nadalje, kako pokazuje Jakubowski, Marx i Engels su naglasili kako ekonomska situacija jest glavni pokretač, ali dijelovi nadgradnje poput političkih ideja, zakona, filozofskih ideja, religijskih vjerovanja itd., također igraju ulogu u formiranju tijeka povijesti.⁸⁰ Također, sama nadgradnja dijeli se u 2 (prema modelu kojeg predlaže Plekhanov 5) kategorije, koje ugrubo možemo podijeliti na političke institucije i zakone te društvene ideje (Jakubowski ih naziva ideološkom nadgradnjom).⁸¹ Pri tome, Marx obrazlaže, naša svjesnost ne određuje naše postojanje, već naše postojanje u društvu (*social being*) određuje našu svjesnost.⁸² Kako Jakubowski objašnjava, to se

⁷⁴ Franz Jakubowski, *Ideology and Superstructure in Historical Materialism* (London: Allison & Busby, 1976), 33.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Jakubowski, 37.

⁷⁷ Gandy D. Ross, *Marx and History From Primitive Society to the Communist Future* (Austin: University of Texas Press, 1979), 4.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ D. Ross, 5.

⁸⁰ Jakubowski, 38,39.

⁸¹ Jakubowski, 39.

⁸² Mandell Morton Bobber, *Karl Marx's Interpretation of History* (Cambridge: Harvard University Press, 1950), 115.

društveno postojanje ne svodi tek na uvjetovanost ekonomskim odnosima, već u svojoj cijelosti – kroz ekonomske odnose, političke strukture, društvene ideologije te intelektualno nasljeđe.⁸³ Isto kao na primjeru linearnog razvoja društva, možemo uočiti kako je i kod shvaćanja osnove i nadgradnje nužno prihvatiti međuovisnost različitih dijelova te njihovu zasebnu važnost u formiranju društvenog postojanja.⁸⁴

Sam model društvene evolucije, kao izrazito važan dio ukupne interpretacije prošlosti, Marx u jednoj bilješci u *Kapitalu*, uspoređuje s Darwinovim modelom evolucije životinjskog svijeta.⁸⁵ Ipak, prilagodba na okoliš od strane čovjeka, nije u potpunosti usporediva s onom životinjskom jer čovjek koristi tehnologiju pomoću koje može izmijeniti okoliš, a posebno u modernom svijetu, ta je tehnološka prilagodba odigrala znatno veću ulogu od čiste biološke prilagodbe.⁸⁶ Štoviše, tehnološka je prilagodba različita od životinjske jer se ne temelji na instinktivnom korištenju okoliša, već na naučenom i kroz generacije akumuliranom znanju.⁸⁷ Dakle, kako piše Moore, iz toga proizlazi zaključak prema kojem je ljudska evolucija u većoj mjeri određena kulturnom, nego biološkom evolucijom, a sama je kulturna evolucija određena tehnološkim napretkom.⁸⁸ Štoviše, biološke potrebe i sama važnost biološkog utjecaja u razvojnom procesu društva, postaju sve manje važne upravo zbog tehnološkog i kulturnog razvoja.⁸⁹ Tehnologija i kultura uključene su u zadovoljavanje bioloških potreba jer su one same po sebi društveno posredovane⁹⁰, odnosno ne predstavljaju kategoriju koja se može promatrati u potpunosti odvojeno od društvenog konteksta.

Takav stav prema ljudskoj prirodi u skladu je s teorijama koje naglašavaju važnost kulturnog utjecaja na percepciju i odnos prema djeci kroz prošlost. Naime, ako bismo ih uklopili u raspravu o postojanju ili nepostojanju obrazaca koji su u povijesnom smislu društveno inherentni, biologija ili ljudska priroda svakako su argumenti kroz koje se barem dijelom obrazlaže pozicija postojanja inherentnih obrazaca. S druge strane, držimo li se Marxove ideje o smanjenju biološkog utjecaja zbog kulturnog i tehnološkog razvoja, moramo odbaciti takvu argumentaciju ili joj ne smijemo pridavati prevelik značaj. Posebno u slučaju inherentne ljudske prirode, Marx negira njeno

⁸³ Jakubowski, 59.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Stanley Moore, „Marx and Lenin as Historical Materialists.“ *Philosophy & Public Affairs*, 4 (1975), 177.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Moore, 178.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Heather Brown, *Marx on Gender and the Family - A Critical Study* (Boston: Brill, 2012), 23.

⁹⁰ Ibid.

postojanje te zagovara tezu o „historijski specifičnim oblicima ljudske prirode....ljudskoj prirodi specifičnoj za feudalizam, kapitalizam, socijalizam itd.“.⁹¹

Takav pogled na razvoj obitelji vidljiv je i u Engelsovoj studiji koja nosi naziv *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*, a u kojoj Engels velik naglasak stavlja na razvoj privatnog vlasništva i novih tehnika proizvodnje kao glavnih u stvaranju novih obiteljskih struktura, u odnosu na one koje nalazimo kod starijih kultura.⁹² Primjerice, on opisuje kako se razvojem obrade željeza i posljedičnog tehnološkog razvoja alata te razvojem novih tehnika na području poljoprivrede, poput proizvodnje ulja i vina, povećala proizvodnja, a samim time i vrijednost ljudskog rada.⁹³ Nadalje, porasla je potražnja za robovima, agrikultura i izrada rukotvorina postale su dvije zasebne djelatnosti, a višak u proizvodnji doveo je do razvoja trgovine.⁹⁴ Već u toj ranoj fazi prelaska društva iz stanja „barbarizma“ u stanje „civilizacije“, kako tvrdi Engels, dolazi do prijelaza zajedničkog vlasništva u privatno vlasništvo te samim time razvoja monogamne, zasebne obitelji kao temeljne ekonomske jedinice društva.⁹⁵ U konačnici, nakon što je proces stvaranja civilizacije završen (prihvatanje novca, raslojavanje društva itd.), dovršen je i proces oblikovanja obitelji u kojoj dominira muškarac te zasebna obitelj (u odnosu na obitelj iz ranijih razdoblja koja je u većoj mjeri kolektivno i egalitarno usmjerena).⁹⁶

Kako cilj ovog rada nije ocjena točnosti marksističkih učenja, u nastavku neće biti iznesene mnogobrojne kritike na Engelsov rad ili pokušaj da se čitava studija opovrgne. Ipak, valja zamijetiti snažan utjecaj ekonomskog determinizma kroz koji objašnjava razvoj obitelji. U svojem osvrtu na njegov rad, Brown ističe kako je Marx raslojavanje društva ili sukob muškaraca i žena vidio i u ranim oblicima društvenog razvoja, dok ih Engels opisuje kao poprilično egalitarne sve do pojave monogamije.⁹⁷ Čitajući Engelsov rad, stječe se dojam kako su gotovo isključivo ekonomski odnosi narušili idilu egalitarnih obiteljskih odnosa iz prošlosti. Zbog toga, kako to pokazuje Heather Brown, Marxova je teorija u većoj mjeri različita od Engelseve jer se uspijeva odvojiti od prevelikog naglaska na ekonomsku određenost, iako je Engelsovo djelo češće

⁹¹ Ibid.

⁹² Friedrich Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (London: Penguin Classics, 2010).

⁹³ Engels, 269.

⁹⁴ Engels, 270.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Engels, 288.

⁹⁷ Brown, 170.

spominjano u analizama (Marx nije objavio zaseban rad koji se bavi isključivo ženama ili obiteljskim odnosima).⁹⁸ Također, Marx priznaje biološku komponentu, govoreći o obrascima koji se mogu uočiti kao društvena konstanta.⁹⁹ Međutim, Marx ih ne tumači kao biološku zadanost u smislu biološkog determinizma jer se samu biologiju ne promatra izvan konteksta društvenih odnosa specifičnih za neko društvo.¹⁰⁰

Vratimo li se na pitanje inherentnih obrazaca, takav pogled na tijek povijesti izbjegava mogućnost njihovog postojanja ili pak umanjuje njihovu potencijalnu snagu u kreiranju društvene dinamike. Štoviše, prihvatimo li popularniju Engelsovu teoriju, nametanje patrijarhalnih, monogamnih odnosa gotovo je isključivo rezultat stjecanja ekonomske moći od strane muškaraca.¹⁰¹ Jedna od stvari koju obojica ipak smatraju barem djelomičnom povijesnom konstantom jest sklonost većine ljudi tradiciji, osim u slučaju pojave neke vrste pritiska.¹⁰² Njihov izrazito negativan stav prema tradiciji eksplicitno je izražen, pa je nazivaju „retardirajućom (usporavajućom) silom“, koja kroz čitavu povijest predstavlja teret pri pokušaju napretka novih generacija.¹⁰³ Zbog te sklonosti tradiciji, novim sustavima treba neko vrijeme kako bi se riješile ostataka prošlosti i u konačnici ih odbacile.¹⁰⁴ Druga odrednica koja je u radovima Marxa i Engelsa opisana kao konstanta je osobni interes te pohlepa i želja za moći.¹⁰⁵ Ipak, kako uočava Bobber, nije jasno smatraju li osobni interes urođenom ili društveno nametnutom karakteristikom.¹⁰⁶ Također, uočava kako priznaju postojanje drugih ljudskih karakteristika poput prijateljske ili seksualne ljubavi, požrtvornosti ili suosjećanja, ali ih ne smatraju važnima u smislu društvenog razvoja.¹⁰⁷ Dakle, obiteljske su strukture dio društvenog konteksta, u većoj mjeri određenog promjenama u ekonomskim odnosima moći kroz stvaranje novih proizvodnih odnosa čija je manifestacija patrijarhat.

Uvjerenost u ekonomsku determiniranost i umanjivanje važnosti inherentnog, vidljivo je i u Marxovim krajnjim solucijama, odnosno projiciranom padu patrijarhalnih odnosa. Naime, kako je sam tvrdio, uključivanje žena u tržište rada, potaklo je urušavanje ustaljenih obiteljskih obrazaca

⁹⁸ Brown, 14.

⁹⁹ Brown, 15.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Brown, 172.

¹⁰² Bobber, 71.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid,

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Bobber, 75.

¹⁰⁷ Bobber, 73.

jer su žene dobile financijsku moć koju ranije nisu posjedovale.¹⁰⁸ Iz tog razloga, žene nisu u mogućnosti pružiti skrb koju su ranije pružale djeci, a takve velike promjene trebale su u konačnici dovesti do novog i višeg oblika obitelji kroz koji bi se žene u potpunosti ostvarile kao jednake muževima.¹⁰⁹

Povežemo li takav stav s ukupnim gledanjem na oslobađanje društva kroz borbu proletarijata i buržoazije¹¹⁰, postavlja se pitanje o ulozi Marxove interpretacije obitelji. Do koje je mjere ona, tek preslika generalne teorije društvenog razvoja i kulminacije povijesti u pravednijem komunističkom društvu? Je li ona potpala pod isti problem, koji ističe Blanchette kada govori općenito o Marxovoj ideji povijesti, a to je problem manjka humanosti?¹¹¹ Ako je Marx generalno bio pretjerano usredotočen na promjene u proizvodnim odnosima i tehnološkom napretku te pretjerano zaokupljen povijesnom važnosti buržoazije, čime je cjelokupna koncepcija izgubila humanost odnosno „postala antagonistička prema ljudskim bićima“¹¹², odgovor je potvrđan.

Isto se pitanje može postaviti i za Marxov stav o čitavom predmodernom razdoblju. Marx je često opisivao srednji vijek na vrlo paradoksalan način, istovremeno ga opisujući kao pomalo idiličnu epohu slobodnih seljaka koji obrađuju zajedničku zemlju te kao začetak najbrutalnijeg izrabljivačkog sustava koji će se formirati u industrijskom kapitalizmu.¹¹³ Je li takav stav nastao kroz temeljito proučavanje srednjovjekovnog društva ili je poslužio tek kao argument kod već formirane teorije o društvenoj aktualnosti? Posebno je to važno uzmemo li u obzir da je sam argument kapitalističke tranzicije kroz Marxovo viđenje predmodernog svijeta, snažno utjecao na brojne i utjecajne rasprave u modernoj historiografiji¹¹⁴. Krenemo li proučavati kompleksnu strukturu obitelji, polazeći od zadane generalne teorije društvenog razvoja, žrtvujemo dio te iste kompleksnosti u našim zaključcima. Vratimo li se na primjere iz prethodnog poglavlja, možemo vidjeti kako su Ariès i brojni njegovi nastavljači, kreirali zaključke iz kojih su nastajale velike i totalne interpretacije evolucijskog razvoja djetinjstva, dok se noviji radovi koji ih opovrgavaju,

¹⁰⁸ Brown, 8.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Oliva Blanchette, "The Idea of History in Karl Marx," *Studies in Soviet Thought*, 26 (1983), 119.

¹¹¹ Blanchette, 118.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Bruce Holsinger i Ethan Knapp, "The Marxist Premodern," *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 34 (2004), 3.

¹¹⁴ Ibid.

fokusiraju upravo na pojedinačne primjere i pokušavaju obuhvatiti što veći broj naizgled manje važnih izvora kako bi protumačili čitavu kompleksnost srednjovjekovnog djetinjstva.

Utjecaj Marxa na srednjovjekovnu historiografiju u 20. stoljeću također predstavlja višedimenzionalan problem. U svom osvrtu na marksistički utjecaj na srednjovjekovnu historiografiju, Gordon kao začetnike marksističke historiografije u Francuskoj spominje Marca Blocha te Luciena Febvrea, poznate utemeljitelje časopisa *Annales* iz kojeg je proizašla izrazito važna škola Anala, koja je u konačnici snažno utjecala na srednjovjekovnu historiografiju.¹¹⁵ Prema njenoj ocjeni, interpretacija socijalne povijesti te naglasak na marksistička shvaćanja klasnog sukoba, feudalizma te modernističke koncepcije progresa, glavne su odrednici marksističkog učenja kod začetnika škole Anala.¹¹⁶ Tako je Bloch pokušao stvoriti totalnu interpretaciju socio-ekonomskog razvoja, a na njega se nastavio Duby koji je, prema shvaćanju koje iznosi Gordon, koristeći marksističku interpretaciju klasnih razlika razvio koncept triju staleža.¹¹⁷ Nakon Dubyja, Gordon marksističke tendencije prepoznaje i u intelektualnoj te socijalnoj povijesti Jacquesa Le Goffa kao jednog od najznačajnijih povjesničara kasnije faze škole Anala.¹¹⁸

Ipak, takva ocjena škole Anala bez dodatne kontekstualizacije prikazuje odnos njenih istaknutih predstavnika i marksističke misli pretjerano pojednostavljeno. Patryk Pleskov posvećuje čitav članak ovom višedimenzionalnom odnosu te pokazuje kako ni kod samih predstavnika škole Anala ne postoji suglasje o ovom pitanju.¹¹⁹ Primjerice, Febvre je dijelom priznavao utjecaj marksizma, a posebno kada je pisao o utjecaju ekonomije na politiku¹²⁰. Ipak, Febvre je također iznio tezu prema kojoj je protestantska reformacija stvorila kapitalizam, što je dijelom u kontradikciji s prethodnom tezom.¹²¹ Isto tako, Marc Bloch navodi kako je pored izučavanja načina na koje je u srednjem vijeku ekonomija utjecala na religioznost, ipak korisnije proučavati načine na koje je religioznost utjecala na ekonomiju.¹²² S druge strane, inzistirao je na nemogućnosti odvajanja društvenog

¹¹⁵ Sarah Gordon, "Marxist Approaches to Medieval Studies," u: *Handbook of Medieval Studies: Terms, Methods, Trends, Volume 1.*, ur. Albrecht Classen (New York: De Gruyter, 2010), 822.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Gordon, 823.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Patryk Pleskov, "Marxism in the Historiography of „Annales” in the Opinion of Its Creators and Critics," *Acta Poloniae Historica*, 96 (2007), 183.

¹²⁰ Pleskov, 186.

¹²¹ Ibid.

¹²² Pleskov, 187.

mentaliteta i svijesti od materijalnih i socijalnih odnosa te zagovarao tezu prema kojoj su upravo materijalni odnosi osnova ljudskih potreba i emocija.¹²³

Pleskov najveći utjecaj marksizma na školu Anala detektira kod druge generacije (50e i 60e godine 20. stoljeća), konkretnije u radovima Ferdinanda Braudela te Ernesta Labroussea te kroz razvoj socio-ekonomske paradigme unutar koje nalazi najveću sličnost s marksističkom teorijom¹²⁴ Taj porast popularnosti marksističke teorije, a posebno vidljive u prihvaćanju historijskog materijalizma, Pleskov objašnjava kao pokušaj odgovora na probleme društvene aktualnosti – krize, potrebe za modernizacijom, neuspjehom ranijeg perioda itd. te potrebom za odmakom od klasične historiografije¹²⁵ Dakle, utjecaj marksističke misli na školu Anala nemoguće je odbaciti, ali treba zamijetiti kako su povjesničari škole Anala preuzimali tek pojedine dijelove Marxove teorije, pri čemu su kritizirali ostale dijelove teorije s kojima se nisu slagali. Tako su se Braudel, Bloch i Febvre kritički postavili prema evolucijskom tijeku povijesti kako ga je pojednostavljeno prikazao Marx.¹²⁶

Škola Anala u smislu razvoja svjetske historiografije izrazito je važna jer iz korijena mijenja odnos prema historiografiji. Upravo se kroz školu Anala razvija koncept historiografije koja se ne bavi primarno događajima ili velikim ličnostima, već pokušava otkriti strukture dugog trajanja.¹²⁷ Isto tako, inzistira na interdisciplinarnom proučavanju povijesti, a samim time i širenju spektra društvenih fenomena koji su predmet proučavanja.¹²⁸

Osim kod povjesničara okupljenih oko škole Anala, Gordon marksistički utjecaj detektira u brojnim drugim značajnim studijama koje nastaju u drugoj polovici 20. stoljeća, a poseban naglasak stavlja na one koje su fokusirane na feudalizam te prelazak iz feudalnih odnosa u kapitalističke odnose.¹²⁹ Također, valja naglasiti važnost marksističkog utjecaja kod ruskih povjesničara druge polovice 20. stoljeća.¹³⁰ Krajem 20. stoljeća te početkom 21. stoljeća, utjecaj marksizma na historiografiju slabi, iako je i dalje zamjetan, a možemo govoriti i o utjecaju post-

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Pleskov, 188.

¹²⁵ Pleskov, 189.

¹²⁶ Pleskov, 192.

¹²⁷ Domagoj Tomas, „Doprinos škole Anala historiografiji.“ *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 2 (2010), 94.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Gordon, 824.

¹³⁰ Gordon, 825.

marksizma.¹³¹ Posebno treba istaknuti knjigu *A History of Private Life: Revelations of the Medieval World*, koju zajedno kao urednici objavljuju DUBY i Ariès.¹³² Dakle, vjerojatno je i sam Ariès u svom istraživačkom radu bio nadahnut novim pristupom škole Anala, s obzirom na to da je u ovom slučaju objavio knjigu zajedno s jednim od glavnih predstavnika ove škole, a koji paradigmatički ne odstupaju od novog pristupa historiografiji.

Sumirano, možemo istaknuti 3 glavne točke na temelju kojih će se u nastavku rada prikazati utjecaj marksističke teorije na razvoj historiografije o srednjovjekovnom djetinjstvu.

1. Utjecaj historijskog materijalizma – materijalni svijet presudno, iako ne potpuno, utječe na razvoj društvenih povijesnih obrazaca.
2. Povijest gledana evolucijski – kroz društveni razvoj u kojem se, promjenom tehnologije i kulture, razvija i ljudska priroda te u kojem se u konačnici događa pozitivna društvena promjena.
3. Izostanak inherentnih obrazaca – inherentni društveni obrasci tek su iznimka, a ljudska priroda ne postoji kao povijesna konstanta.

U smislu valorizacije, utjecaj marksizma na historiografiju treba istaknuti pozitivnu i negativnu stranu. Pozitivne se posljedice ponajviše očituju kroz novi pristup proučavanju prošlosti te širem spektru tema koje historiografska istraživanja obrađuju. Iako škola Anala nije, kako je ranije prikazano, potpuna i doslovna sljednica marksističke teorije, određen utjecaj marksizma vidljiv je kroz radove njenih najvećih autora i osnivača. Upravo je ta škola snažno utjecala na implementiranje interdisciplinarnog pristupa u historiografskim istraživanjima, a samim time i proučavanjem različitih aspekata društvenog života pa tako i samog djetinjstva. Starija historiografija, koja je uglavnom proučavala događajnu povijest, zamijenjena je novom, društveno orijentiranom historiografijom. Također, čak i ako odbacimo Marxov historijski materijalizam kao ispravnu interpretaciju povijesne zbilje, njegova je inovativna priroda pokrenula raspravu i novo promišljanje prošlosti.

Naravno, kako je naglašeno u uvodu, marksistički utjecaj nije prvi takav utjecaj na historiografiju, ali u sklopu ovoga rada ne obrađuju se raniji autori, poput Hegela ili prosvjetitelja. Također, Marx, koji je razvio poprilično široku teoriju i pokušao oformiti teoriju ukupnog tijeka povijesti, nije

¹³¹ Gordon, 826.

¹³² George DUBY, ur., *Povijest privatnog života. 2. - Od Feudalne Europe do renesanse* (Zagreb: Mizantrop, 2020).

mogao sasvim detaljno proučiti i kritički analizirati izvore svakog zasebnog povijesnog perioda. Zbog toga, brojni vrijedni materijalni ili pisani izvori izmakli su njegovoj analizi.

Vratimo li se na prethodno poglavlje, takvo što vidljivo je u razlici između Arièsa te historiografije 21. stoljeća. Ariès je razvio široku teoriju koja je trebala argumentirati i objasniti čitav tijek razvoja djetinjstva kroz srednji vijek, a pri tome se fokusirao tek na manji dio izvora, koji su pri tome ograničeni u smislu svoje raznolikosti. Historiografija 21. stoljeća nije pobila Arièsovu teoriju drugom apstraktnom teorijom, već podrobnom i kritičkom analizom izvora koje je on sam zanemario. Pri tome, ne želi se sugerirati kako su novi istraživači razvili u potpunosti točnu predodžbu djetinjstva u srednjem vijeku, ali su uspješno pobili Arièsa ili barem njegove argumente.

5. UTJECAJ FEMINISTIČKE TEORIJE NA HISTORIOGRAFIJU

U odnosu na marksistički utjecaj na historiografiju opisan u prethodnom poglavlju, utjecaj feminističke teorije koji prikazuje ovo poglavlje djelovao je u nekim aspektima slično, ali ga se ne smije svesti tek na izvedenicu ili direktnu teorijsku liniju koja proizlazi od Marxa. Kao i kod Marxa, odnosno marksizma, feministička teorija nije monolitna, a u nekim izvedenicama nailazimo i na oprečne stavove o važnim društvenim i temeljnim ljudskim pitanjima. Zbog toga, nije moguće opisati svaku izvedenicu pa čak i ukoliko se fokusiramo tek na dio feminističke teorije koji proučava srednji vijek. Ipak, možemo ugrubo opisati temeljne postavke feminističke metodologije koje barem površno, opisuju zajednički nazivnik svih feminističkih istraživačica i istraživača. Isto tako, moguće je u kratkim crtama opisati primjenu feminističke metodologije u historiografiji o srednjem vijeku, koja je nešto različita, odnosno razvija poseban pogled u odnosu na metodologiju korištenu primjerice u antropološkim istraživanjima.

U kontekstu feminističke teorije potrebno je kontekstualizirati razvoj feminističke misli koji se ubrzano razvija kroz 20. stoljeće. Tako od prvog vala koji je usmjeren na direktnu obespravljenu ženu u političkom i formalno-pravnom smislu (pravo glasa), ubrzo dolazi drugi val, usmjeren na skrivenu te implicitnu podčinjenost žena u raznolikim aspektima društvenog, ali i privatnog života.¹³³ U trećem valu dolazi do kritike seksualne objektifikacije tijela (tema prisutna već i u

¹³³ Ivana Milojević, „Tri talasa feminizma historijski i društveni kontekst,“ u: *Uvod u rodne teorije*, ur. Ivana Milojević i Slobodanka Markov (Novi Sad: Mediterran Publishing), 2011.

drugom valu) pa čak i do kritika pojedinih zaključaka drugog vala.¹³⁴ Kako se razvijaju različiti valovi feminističke teorije, dolazi i do novih promjena te novih potreba u razvoju feminističke metodologije. Razvoj feminističke metodologije uzlet doživljava tek u 80. godinama 20. stoljeća¹³⁵. U početnoj fazi razvoja, feministička metodologija nastojala je iznijeti općenitu kritiku seksizma u metodološkim postulatima i dotadašnjim istraživanjima.¹³⁶ Nakon toga, dolazi do pokušaja što jasnijeg formiranja ginocentrične metode, a u konačnici treća faza razvija strukturiranu i metodološki rigoroznu metodologiju, posebno ako je usporedimo s metodologijom prve dvije faze.¹³⁷ Kao što je već naglašeno, a zaključuje Milojević, feministička se metodologija razvija kroz postojeće i etablirane discipline pa je teško razviti univerzalnu metodu.¹³⁸

Zajedničke nazivnike Judith A. Cook ističe u svojoj analizi različitih pristupa feminističke metodologije u historiografiji, sociologiji ili antropologiji.¹³⁹ Tako navodi 4 glavne epistemološke ideje koje se pojavljuju kao konstanta: 1. postoji značajan manjak informacija o ženama u društvu, 2. marginaliziranje žena istraživačica i njihovih radova rezultat je pristranosti, 3. potrebno je rekonceptualizirati prethodno istražene fenomene kako bi se uključila ženska perspektiva i 4. potrebno je postaviti pitanja koja će imati krucijalne implikacije na sam rezultat, ali i na praktičnu upotrebu zaključaka¹⁴⁰. Kao što možemo uočiti, ove konstantne odrednice usmjerene su dijelom u vidu aktivističkog djelovanja jer osim promjene u teoriji, pokušavaju promijeniti odnose u samoj znanstvenoj zajednici.

Takav, društveno angažiran stav, nalazimo i kod Ivane Milojević u pregledu feminističke metodologije i epistemologije.¹⁴¹ Ona navodi sljedećih 5 glavnih karakteristika: 1. U etičkom smislu cilj je poboljšanje uvjeta ženskog roda, 2. Istraživanja su usmjerena prema problemima koje žene (kao društvena grupa) smatraju značajnima, 3. Istraživanja su idealno kolektivističkog karaktera, 4. Za razliku od klasičnog pozitivizma usmjerenost na istraživanje subjektivnih osjećaja,

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Judith A. Cook, „An Interdisciplinary Look at Feminist Methodology: Ideas and Practice in Sociology, History and Anthropology.“ *Humboldt Journal of Social Relations*, 10 (1983), 127.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ivana Milojević, „Feministička epistemologija i metodologija,“ u: *Uvod u rodne teorije*, ur. Ivana Milojević i Slobodanka Markov (Novi Sad: Mediterran Publishing) 2011.

misli, intuicije itd., 5. Cilj istraživanja je pozitivna društvena promjena.¹⁴² Kao i kod Cook, u 1. i 5. odrednici koju Milojević navodi, nailazimo na društveno angažiran i aktivistički formiran zaključak. Ipak, takav zaključak nije isključivo društveno angažirane prirode jer se referira i na točku 4. koju opisuje Milojević, a odnosi se na pojam subjektivnosti. Tako je jedno od glavnih pitanja povezanost između znanja i bivanja, odnosno onoga koji formira znanje te mogućnosti njegove objektivne percepcije u okvirima njegove subjektivne zadanosti.¹⁴³ Pitanje omjera ženskih istraživača u odnosu na muške istraživače postaje teorijski bitno jer propitkuje mogućnost muškarca da opiše perspektivu neke žene u prošlosti ili sadašnjosti. Samim time, dolazimo do propitkivanja čitavog korpusa ranijeg znanja, od klasičnog pogleda na objektivnost pa sve do pogleda na društvena pitanja i vrijednosti, koja su ranije gotovo isključivo stvarali muškarci.¹⁴⁴ Znanstvena metoda, u tom pogledu, postaje nedovoljno efikasno oruđe za objašnjenje svijeta te za odmicanje od skrivenog ili implicitnog seksizma.¹⁴⁵

Takav se stav ocrta i kod smjernica u provođenju istraživanja koje predlaže Landman: 1. Podizanje svijesti je legitiman način gledanja na svijet, a samim time snažno metodološko oruđe, 2. Isticanje zabrinutosti u refleksiji zbog utjecaja roda kao sveprisutnog čimbenika, 3. Odbacivanje dihotomije objektivno/subjektivno te naglasak na uključivanje emocija i osobnih iskustava u znanstveno istraživanje, 4. Specifična etička pitanja koja se nameću posebice u slučaju žena kao predmeta istraživanja i 5. Feminističko istraživanje jest politička aktivnost.¹⁴⁶

Nadalje, propitkivanje objektivnosti dovodi do pitanja temeljne prirode i u konačnici svrhe znanosti. Marija Geiger ovako opisuje taj proces propitkivanja: „U okviru tih rasprava i kritičkih analiza i žene su napravile odmak od konvencionalnog shvaćanja znanosti. Jedno od temeljnih pitanja kojim se bavi feministička epistemologija jest pitanje objektivnosti znanost. Je li znanost entitet objektivne istine ili subjektivan konstrukt nastao pod utjecajem socijalnih vrijednosti, vjerovanja, spola? Feministička kritika izgrađena je na tezi da je postojeća znanost europocentrična, maskulinistička i seksistička, te kao takva mora biti transformirana.“¹⁴⁷ Takva

¹⁴² Ibid

¹⁴³ Maeve Landman, „Getting quality in qualitative research: A short introduction to feminist methodology and methods.“ *Proceedings of the Nutrition Society*, 65 (2006), 429.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Marija Geiger, „Feministička epistemologija: Kratak pregled feminističke kritike znanosti,“ *Revija za sociologiju*, 33 (2002), 104.

interpretacija znanosti, kako to ističe Geiger, dijelom korespondira s demistifikacijom objektivne znanosti koju zagovara Thomas Kuhn u već ranije spomenutoj tezi o izmjenjivanju različitih paradigmi.¹⁴⁸

Naravno, takav pogled opravdava društveno angažiranu i aktivističku prirodu feminističke epistemologije i metodologije jer ne odbacuje aktivnu ulogu znanstvene zajednice u kreiranju društvene strukture i dinamike. Geiger ovako komentira važnost Kuhnove teorije: „Znanstvenici su članovi određene znanstvene zajednice u kojoj postoji opća privrženost pojedinoj znanstvenoj paradigmi te suglasnost o tome što je znanost i kako se ona pravi. Prema tome, zajednica je ta koja određuje kriterij istine, verifikacije, valjanosti, objektivnosti i potvrde znanja. Revolucionarnost Kuhnove teorije leži u tezi da je istina konstrukt određene znanstvene zajednice, čime je direktno odbačena teza o korespondenciji pojmovno-teorijskog mišljenja s objektivno danom realnošću. Taj koncept predstavlja direktan atak na mit o internoj povijesti znanosti i tezi da su znanstvene promjene rezultat unutrašnjeg intelektualnog razvoja, odnosno inzistira na odbacivanju teorija o racionalnoj jezgri znanosti i njoj imanentnim principima koji potiču njezin daljnji razvoj“.¹⁴⁹ Spoji li se dekonstrukcija „korespondencije pojmovno-teorijskog mišljenja s objektivno danom realnošću“ te poziv za poboljšanjem života žena u društvenoj aktualnosti, ranije navedeni postulati feminističke metodologije postaju još jasniji.

Utjecaj koji je feministička teorija imala na razvoj historiografije 20. stoljeća, treba se gledati upravo pod tim glavnim teorijskim odrednicama i proučavati njihovu primjenu na razvoj teorije te analizu izvora. Kako piše Barbara Stevenson u svom kratkom pregledu utjecaja na srednjovjekovnu historiografiju, nijedna druga društvena teorija nije u toj mjeri izmijenila studiju srednjeg vijeka kao što je to učinila feministička teorija.¹⁵⁰ Za početak, feministička je teorija prekinula praksu zapostavljanja srednjovjekovnih izvora o ženama ili izvora koje su stvarale žene, a koji su zbog raznih ideoloških ili političkih razloga bili zapostavljani od renesanse pa sve do 20. stoljeća.¹⁵¹ Sam razvoj utjecaja feminističke teorije na studije srednjeg vijeka, u većoj je mjeri pratio razvoj samog feminističkog pokreta pa je tako ogroman uzlet feministička teorija doživjela

¹⁴⁸ Geiger, 105.

¹⁴⁹ Geiger, 104.

¹⁵⁰ Barbara Stevenson, „Feminism,“ u: *Handbook of Medieval Studies: Terms, Methods, Trends, Volume 1.*, ur. Albrecht Classen (New York: De Gruyter, 2010), 540.

¹⁵¹ Stevenson, 541.

u 60im godinama 20. stoljeća, kada dolazi do jače popularizacije samog pokreta.¹⁵² Stevenson izdvaja dva najveća feministička doprinosa – razvoj ginokritičkog pogleda na žene i njihov društveni doprinos te feminističku kritiku srednjovjekovnog patrijarhalnog društva.¹⁵³

Dakle, s jedne strane oživljavanje te nova interpretacija žena i izvora koji spominju žene, a s druge strane kritika koja dijelom proizlazi iz aktualnosti, odnosno generalnog stava feministkinja prema patrijarhatu. Međutim, treba uzeti u obzir kako ne postoji ujednačeno mišljenje definirano u feminističkoj teoriji o prirodi opresije patrijarhalnog srednjovjekovnog društva.¹⁵⁴ Dio feminističke historiografije opisuje položaj žena u društvu kroz snažnu opresiju patrijarhata, kao pasivne aktere koji ne sudjeluju u kreiranju društvene dinamike.¹⁵⁵ Kao alternativu takvom pristupu, drugi dio feminističke historiografije kritizira generalizirajuću prirodu opisanog pristupa te izdvaja primjere žena koje su imale utjecaja na neki aspekt društva, pri tome prihvaćajući podčinjenost žena (kao primjer se navodi Mary Beard).¹⁵⁶ Kako oba pristupa u određenoj mjeri zanemaruju konkretnu društvenu stvarnost jer se fokusiraju ili na patrijarhat kao apstraktan teorijski pojam, a pri tome zanemaruju kompleksnost društvene stvarnosti ili na „velike“ žene koje također ne predstavljaju reprezentativan uzorak, nastaje relacijska analiza koja pokušava otkloniti upravo te probleme.¹⁵⁷ U relacijskoj analizi pokušava se usporediti odnose i položaj žena u različitim slojevima, kroz različite vremenske periode.¹⁵⁸ Takav pristup otkriva čitav niz specifičnosti i zaslužan je primjerice, za otkriće pogoršanja položaja žena u periodima kada, rječnikom tradicionalne historiografije, društva doživljavaju „renesanse“, odnosno progres.¹⁵⁹ Tako se razdoblja renesansne Europe ili reformacije predstavljaju kao razdoblja snažnog društvenog progressa, ali u tim razdobljima dolazi do značajnog pogoršanja društvenog položaja žena.¹⁶⁰

Kako je tema ovog rada djetinjstvo, potrebno je analizirati generalne zaključke feminističke teorije o istraživanju obiteljskih struktura. Linda Thompson ističe kako se feministička istraživanja

¹⁵² Stevenson, 542.

¹⁵³ Stevenson, 543.

¹⁵⁴ Cook, 135.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Cook, 136.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

obitelji mogu gledati kao pisana o ženama i pisana za žene.¹⁶¹ Kada su pisana o ženama, pokušavaju nadopuniti znanje koje je pod utjecajem patrijarhalnih struktura zanemareno ili marginalizirano, a kada se pišu za žene, pokušavaju pozitivno utjecati na emancipaciju žena i potaknuti razvoj egalitarnih obiteljskih struktura.¹⁶² Kako je već ranije naglašeno, a vrijedi i kod proučavanja obitelji, polazište analize je subjektivni dojam žena, odnosno njihova iskustva.¹⁶³ Naravno, zbog manjka izvora koji bi prenijeli subjektivne osjećaje i iskustva žena, taj ideal nije moguće ostvariti, ali polazišna točka i dalje ostaje konstruiranje ženske perspektive. Kako zagovara Ferre, proučavanje obiteljskih struktura izdvaja se kao izrazito važno jer se upravo unutar njih konstruira opreka i socijalna stratifikacija između muškaraca i žena.¹⁶⁴ Ipak, ne smije ih se proučavati odvojeno od konteksta povezanosti s političkim i ekonomskim institucijama ili mehanizmima konstruiranja kulturalnih normi.¹⁶⁵

U konačnici dolazimo i do pitanja same svrhe feminističke historiografije. Njena društveno angažirana priroda dijelom se nadovezuje na postmoderne interpretacije uloge historiografije te odbacuje važnost točnog ili netočnog u apsolutnom smislu.¹⁶⁶ Naglasak se stavlja na pitanje proizvodnje znanja, odnosno kome to znanje koristi i unutar kojeg konteksta nastaje, ne zanemarujući etički aspekt privilegiranosti i odnosa moći.¹⁶⁷ Po pitanju izvora, feministička teorija propitkuje svrhu njihova očuvanja, opet u kontekstu onoga kome bi takvo znanje pogodovalo te izostanka drugih izvora. Iz tog razloga, Judith M. Bennett, ocjenjuje kako je najveći utjecaj feminizma u srednjovjekovnim studijima, upravo napad na pozitivističku ideju spoznaje povijesne istine.¹⁶⁸ Naravno kako sama priznaje, takva teorijska postavka dovodi u pitanje istinitost te mogućnost spoznaje i same feminističke teorije.¹⁶⁹ Zbog toga, u nastavku piše Bennett, mnogi povjesničari srednjeg vijeka gaje izrazitu averziju prema politički i društveno angažiranom istraživanju srednjeg vijeka.¹⁷⁰ Ipak, kao feministička povjesničarka, Bennett piše kako se unatoč jasnoj političkoj agendi koju zastupa i koristi u vlastitim interpretacijama, određene temeljne

¹⁶¹ Linda Thompson, „Feminist Methodology for Family Studies,“ *Journal of Marriage and Family*, 54 (1992), 4.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Thompson, 11.

¹⁶⁴ Thompson, 7.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Cheryl Glenn, „Truth, Lies, and Method: Revisiting Feminist Historiography,“ *College English*, 62 (2000), 389.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Judith Bennett, „Medievalism and Feminism,“ *Speculum*, 68 (1993), 319.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Bennett, 321.

postavke istraživanja srednjeg vijeka ne bi trebale zanemariti te kako se ne bi trebalo manipulirati podacima u svrhu ostvarivanja vlastitih političkih ciljeva.¹⁷¹ U konačnici, zaključuje kako su tri ključna doprinosa feminističke teorije istraživanju srednjeg vijeka: dodavanje novih informacija u korpus znanja, pružanje novih odgovora na stara pitanja te kreiranje sasvim nove istraživačke agende.¹⁷²

Važno je naglasiti kako istraživanje žena u historiografiji nije isključivo produkt feminističke misli. Već spomenuta Judith M. Bennett, u svojoj opsežnoj studiji o novom promišljanju povijesti pokazuje kako već prije Drugog svjetskog rata, kada feministička metodologija nije bila formirana, dolazi do odmicanja od ideje proučavanja značajnih osoba prema proučavanju svakodnevnih fenomena.¹⁷³ Tako je dio feminističke historiografije većim dijelom proizašao iz marksističke i socijalističke historiografije nastale u Engleskoj ili pod utjecajem škole Anala u Francuskoj.¹⁷⁴ Prije 70ih godina, kada feministička historiografija doživljava uzlet, povećanje učestalosti pisanja o ženama u historiografiji rezultat je općenitog razvoja historiografije.¹⁷⁵ Velika je razlika, kako ističe Bennett, u činjenici da se 70ih godina uzletom feminističke teorije, o povijesti žena kreće pisati svjesno, inicirajući takav pristup, dok se u ranijim fazama radi o spontanim napredcima čija se uloga može opisati kao podrška u razvoju misli, a ne kao svjestan iskorak.¹⁷⁶

Kao i u slučaju marksizma, utjecaj feminističke teorije na historiografiju treba gledati kroz nekoliko aspekata. Otkrivanje novih izvora te uključivanje raznovrsnih društvenih aspekata kao predmet istraživanja, u svakom su slučaju pozitivni pomaci u povijesnom istraživanju. Interes za obiteljski život i život žena, u konačnici je doveo i do interesa za istraživanjem privatnog života te života djece. S druge strane, izrazito aktivistički te društveno angažiran pristup, koji feministička teorija eksplicitno izražava kao vlastiti temelj, može biti prijeporan i konfliktan. Također, kao i kod Marxa, postavlja se pitanje do koje mjere je analiza izvora sluga već osmišljenoj generalnoj teoriji koju treba obrazložiti povijesnim izvorima, odnosno njihovom specifičnom interpretacijom. Kod dijela feminističke teorije takvo što postaje još veći problem zbog odbacivanja pozitivističke

¹⁷¹ Bennett, 322.

¹⁷² Bennett, 327.

¹⁷³ Judith Bennett, *History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006), 8.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

misli te same mogućnosti objektivne povijesne spoznaje. Zbog toga, lako je upasti u zamku u kojoj se svaki povijesni nalaz kreće gledati kroz politički angažiranu agendu sadašnjosti pa sama kvaliteta analize izvora (neovisno o mogućnosti i dosezima njene istinitosti) pada i postaje sporedni kriterij.

Pozitivna strana takvog pristupa manifestira se u dodatnom širenju interpretacijskih okvira srednjovjekovne povijesti. Ukoliko prihvatimo odbacivanje pozitivističke misli i prihvatimo feminističku ideju nemogućnosti spoznaje apsolutne povijesne istine, feministička interpretacija također postaje tek jedna od mogućih subjektivnih interpretacija prošlosti. Kako istraživači srednjeg vijeka mogu i u okvirima demokratskog društva imati pravo stvarati i pod drugim političkim te svjetonazorskim okvirima i agendama, feministička perspektiva, kao i druge perspektive, pridonosi pluralizmu mišljenja, a samim time širenju vidika unutar demokratske rasprave u znanstvenoj zajednici. To u konačnici stavlja u prvi plan društveno angažiran pristup iznad objektivistički znanstvenog pristupa i dovodi u pitanje klasifikaciju historiografije kao znanosti. Ipak, to je tema za neki drugi, zaseban rad.

U daljnjoj analizi utjecaja feminističke perspektive na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu u obzir će se uzeti ovdje iznesene glavne postavke feminističke epistemologije i metodologije. Ovo su glavne 3 točke kroz koje će se pokušati utvrditi direktan ili indirektan utjecaj:

1. Politički i društveno angažiran pristup, koji za cilj ima poboljšanje životnih uvjeta i prilika žena u sadašnjosti.
2. Stavljanje subjektivne perspektive iznad pozitivističke objektivnosti te u skladu s time otkrivanje novih izvora kao i ponovo evaluiranje starih.
3. Propitkivanje ranije historiografije i njenih zaključaka kao discipline koju su razvili muškarci, a koja je dijelom za cilj imala reproducirati ustaljene obrasce patrijarhalnih društvenih odnosa.

6. PODUDARNOSTI I RAZLIKE MARKSISTIČKE I FEMINISTIČKE TEORIJE

Kao što je vidljivo iz samih temeljnih odrednica feminističke metodologije, postoje pojedine dodirne točke, ali i vidna razilaženja s marksističkom teorijom. Dijelom se feministička teorija nastavlja na marksističke teorije odnosa moći i eksploatacije. Tako je 70ih i 80ih godina 20. stoljeća, glavno nastojanje feminističke teorije bilo je objasniti pozadinu i uzroke eksploatacije žena, a nerijetko je odgovor tražen u marksističkoj literaturi.¹⁷⁷ Jackson dio objašnjenja idejnog posezanja za marksizmom pronalazi u činjenici političkog aktivizma feministički nastrojenih teoretičarki i teoretičara u lijevim društvenim pokretima.¹⁷⁸ Ipak, marksističko objašnjenje podčinjenosti koje je usmjereno na modele klasnog podčinjavanja, nije u potpunosti uspjelo ispuniti zahtjeve za objašnjenjem podčinjavanja između muškaraca i žena.¹⁷⁹ Primjer toga je Engelsov model koji je izrazito obilježen utjecajem ekonomskog determinizma pa samim time ne može zadovoljiti sve zahtjeve feminističke teorije.¹⁸⁰ U konačnici, sama marksistička teorija, često je kritizirana zbog zanemarivanja tradicionalnih ženskih tema i manjka referiranja na društvenu problematiku žena.¹⁸¹

Ono što ostavlja prostora za suradnju marksizma i feminizma, konkretno u Marxovom radu, su njegovi generalni zaključci o dihotomiji biološkog i kulturno uvjetovanog te produciranog i reproduciranog.¹⁸² Marxov pogled na utjecaj biološkog za razvoj i funkcioniranje društva izložen je u poglavlju koje obrađuje utjecaj marksističke teorije. U feminističkoj teoriji, dolazi do odbacivanja bilo kakve mogućnosti biološke uvjetovanosti koja, kako piše Geiger, nastaje na temelju mita o lovcima i sakupljačima te zagovara biološki determiniranu konstantu u razlici između muškaraca i žena.¹⁸³ U tom smislu, feministička teorija razlikuje biološki uvjetovan spolni identitet od kulturalno konstruiranog rodnog identiteta.¹⁸⁴ Također, feministička teorija, unatoč priznavanju biološkog utjecaja na spolni identitet, ne priznaje spolne i samim time biološki određene uloge te ih smatra kulturno uvjetovanim konstruktom internaliziranim u procesu

¹⁷⁷ Stevi Jackson, „Marxism and Feminism,“ u: *Marxism and Social Science*, ur. Andrew Gamble, David Marsh i Tony Tant (London: Macmillan Press, 1999), 11.

¹⁷⁸ Jackson, 12.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Brown, 11.

¹⁸¹ Brown, 13.

¹⁸² Brown, 15.

¹⁸³ Geiger, 107.

¹⁸⁴ Ibid.

primarne socijalizacije.¹⁸⁵ Iako kod Marxa ne nalazimo tako definirane zaključke o rodnom identitetu (rodni identitet nije kategorija koju Marx uopće proučava), njegovo odbacivanje biologije kao sile koja može djelovati izvan povijesnog konteksta odbacuje biološki determinizam te ostavlja prostora za kasniju feminističku interpretaciju njegove teorije.¹⁸⁶

Kao što je već ranije prikazano, a nije na odmet spomenuti ponovo, Marxov pogled na društvene strukture nije bio obilježen apsolutnim ekonomskim determinizmom pa je i njegov pogled na međuovisnost kapitalističkih ekonomskih odnosa i patrijarhalne obiteljske strukture kreiran imajući na umu takvu zakonitost.¹⁸⁷ Iz tog razloga, razvoj feminističke teorije, dijelom se nastavljao na Marxov rad te tematski crpio inspiraciju iz njegove interpretacije opresivnog kapitalizma kroz problematiziranje povezanosti kapitalističkih odnosa i muške dominacije, odnosno patrijarhalne strukture.¹⁸⁸

U čitavoj se raspravi o prirodi opresije iskristalizirao novi problem interpretacije temeljnog mehanizma potlačenosti žena. S jedne strane, marksistički usmjereni zagovornici feminističke teorije, interpretirali su sustav opresije kao rezultat kapitalističkih klasnih odnosa i odbijali ideju nove teorije, koja zahtjeva feminističku borbu izvan okvira klasne borbe.¹⁸⁹ I zaista, kako to pokazuje E. O. Wright, obje perspektive kao cilj ističu ukidanje društvene potlačenosti, ali u različitim aspektima njihova se rješenja razlikuju te pri tome, obje perspektive zanemaruju neke od ključnih pitanja i problema koji se mogu uočiti kroz ta ista rješenja.¹⁹⁰ Marksistička teorija sastavljena je od niza „kvazi-determinističkih“ teorija, čiji je determinizam jače izražen u klasičnom historijskom materijalizmu, dok se u novijim interpretacijama deterministički pogled na tijek i povijesti, a samim time rješenje problema nastoji ublažiti.¹⁹¹ Feminizam je pak, u glavnini radova, prihvatio jači društveni angažman te odbacio ideju determiniranog tijeka povijesti koji će riješiti društveni problem potlačenosti.¹⁹² Primjerice, feministička teorije ne iznosi tvrdnju o

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Brown, 15.

¹⁸⁷ Brown, 17.

¹⁸⁸ Jackson, 12.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Erik Olin Wright, „Explanation and Emancipation in Marxism and Feminism,“ *Sociological Theory*, 11 (1993), 39

¹⁹¹ Wright, 53.

¹⁹² Ibid.

autodestruktivnoj prirodi patrijarhata, dok je ideja samourušavanja kapitalističkog društva izuzetno izražena kod marksističkih autora.¹⁹³

Takav stav, povezan s temeljnim idejama feminističke epistemologije i metodologije, o nužnosti poboljšanja konkretnih uvjeta žena kao temeljnog aspekta feminističkog istraživanja, očekivano će usmjeriti feministička istraživanja u smjeru koji nije istovjetan klasičnoj marksističkoj analizi. Jedan od primjera tek djelomične primjenjivosti marksističke teorije ili barem neslaganja u interpretacijama kod dijela feministički orijentiranih autora i autorica, jest i problem neplaćenog rada žena u kućanstvu. Iako su ga pojedine, marksistički orijentirane feministkinje pokušale uklopiti u vlastitu konceptualizaciju marksističkog feminizma, dolazi do velikog neslaganja i obostranih kritika.¹⁹⁴ Kućanski rad samo je primjer jednog od brojnih spornih pitanja čije interpretacije, ako već ne odstupaju u potpunosti, zanemaruju barem dijelove klasične marksističke interpretacije. U konačnici, brojni prijepori, ali i generalno odmicanje feminističke teorije od materijalističke interpretacije, dovele su do odmicanja ovih dviju teorija¹⁹⁵

Sam razvoj marksističke i feminističke misli protekao je u različitom društvenom i političkom kontekstu pa je teško za očekivati slaganje po svim pitanjima. Neke od glavnih sličnosti upravo su naglasak na podčinjenost i društveni sustav opresije. U feminističkoj teoriji, „ukidanje“ podčinjenosti stavlja se kao jedan od zadataka same teorije pri čemu se poziva feminističke autore da ne zaborave na tu temeljnu ideju pri pisanju znanstvenih radova. Kod marksista, takva misao nije izražena te iako se iščekuje „kraj povijesti“ i dolazak komunističkog društva, cilj same teorije nije formuliran u toj mjeri kao društveno angažiran. Ipak, to ne znači da marksistički autori nisu politički i ideološki pristrani, a ukoliko prihvatimo zaključke feminističke teorije u svakom slučaju jesu i moraju biti jer pišu iz subjektivne perspektive. Razlika se očituje u Marxovim radovima u kojima totalno odbacivanje pozitivizma i povijesne objektivne istine nisu prihvaćene kao što je to slučaj kod feminizma druge polovice 20. stoljeća, a posebno pod utjecajem postmoderne misli. Međutim, ukoliko prihvatimo da su dijelovi Marxove teorije koji objašnjavaju temeljne mehanizme društvenog razvoja tek njegove subjektivne interpretacije utemeljene na osobnoj filozofiji, a ne kao sustav pozitivne znanosti, suštinskih razlika gotovo pa i nema. Razlika se očrtava u namjeri Marxa da prikaže ono što smatra istinitim, bez da relativizira pojam objektivnog,

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Jackson, 18.

¹⁹⁵ Jackson, 11.

ali pri tome, njegova interpretacija nužno ostaje na razini subjektivnog. Dakle, temelj teorije nije znanje u klasičnom smislu, već vjerovanje u ispravnost vlastitog vrijednosnog sustava i interpretacije društvenih odnosa.

7. ANALIZA UTJECAJA U HISTORIOGRAFSKIM RADOVIMA

U ovom poglavlju, analizirat će se utjecaj marksističke i feminističke teorije na historiografiju o srednjovjekovnom djetinjstvu. Prvenstveno će se analizirati Arièsov rad, koji se zbog ranije navedenih razloga, može smatrati glavnim doprinosom paradigmi o srednjovjekovnom djetinjstvu, a koji se nastoji revidirati u novijim radovima (primjerice Shahar, Hanawalt, Classenov zbornik radova itd.). Uz evaluaciju Arièsovog rada, analizirat će se i ostali radovi koji su snažno utjecali na razvoj historiografije o srednjovjekovnom djetinjstvu, a spomenuti su u trećem poglavlju ovog rada. Autori tih radova smatraju se nastavljačima Arièsove misli, iako ne nužno u doslovnom smislu. Zbog toga, oni su kroz ovu analizu korišteni kako bi oprimjerali zaključke utvrđene za Arièsov rad. Evaluacija marksističkog i feminističkog utjecaja, utemeljena je na ranije utvrđenim osnovnim smjernicama koje određuju temelj teorije o obiteljskim strukturama pa i samom djetinjstvu te osnovnim metodološkim pristupima ovih teorija. Zbog preglednosti rada ponovo ćemo istaknuti te osnovne smjernice.

Za utjecaj marksističkog pristupa pokušat će se utvrditi zastupljenost sljedećih smjernica:

1. Utjecaj historijskog materijalizma – materijalni svijet presudno, iako ne potpuno, utječe na razvoj društvenih povijesnih obrazaca.
2. Povijest gledana evolucijski – kroz društveni razvoj u kojem se, promjenom tehnologije i kulture, razvija i ljudska priroda te u kojem se u konačnici događa pozitivna društvena promjena.
3. Izostanak inherentnih obrazaca – inherentni društveni obrasci su tek iznimka, a ljudska priroda ne postoji kao povijesna konstanta.

Za utjecaj feminističkog pristupa pokušat će se utvrditi zastupljenost sljedećih smjernica:

1. Politički i društveno angažiran pristup, koji za cilj ima poboljšanje životnih uvjeta i prilika žena u sadašnjosti.

2. Stavljanje subjektivne perspektive iznad pozitivističke objektivnosti te u skladu s time otkrivanje novih izvora kao i ponovo evaluiranje starih

3. Propitkivanje ranije historiografije i njenih zaključaka kao discipline koju su razvili muškarci, a koja je dijelom za cilj imala reproducirati ustaljene obrasce patrijarhalnih društvenih odnosa.

Utjecaj historijskog materijalizma nije u toj mjeri prisutan u samoj analizi, osim kod nekih, ovdje promatranih radova. Pojedini autori, u svojim radovima kod dijela argumentacije odbacuju, a kod drugog dijela argumentacije prihvaćaju njegovu zakonitost. Valja naglasiti kako to ne označava doslovno prihvaćanje ideje historijskog materijalizma kako ga je definirao Marx ili marksistička teorija. Primjerice, kod Arièsa se može argumentirati suprotan stav, odnosno djelomično protivljenje ovom teorijskom konceptu. On naglašava kako se demografsko stanje ili mortalitet djece nije značajno promijenio u periodu između 13. i 17. stoljeća, ali sentiment i razvoj percepcije djetinjstva jest.¹⁹⁶ Njegova interpretacija takve značajne promjene leži u razvoju kršćanskog sentimenta i jačanju njegova utjecaja na navike i manire srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog čovjeka.¹⁹⁷

S druge strane, priklanja se Dubyjevoj ideji razvoja zakonodavnog okvira te posljedičnih novih oblika monetarnog sustava, povećanja broja financijskih transakcija itd. koje su dovele do odbacivanja zajedničkog vlasništva te jačanja direktnog nasljeđivanja po obiteljskoj liniji.¹⁹⁸ Prema toj ideji, u trenutku kada država pruža dovoljnu garanciju pojedincu, obiteljska linija postaje manje važna, a u vrijeme političke nestabilnosti, obitelj postaje utočište nesigurnog i izloženog pojedinca.¹⁹⁹ Samu važnost obiteljske linije, Ariès opisuje kao ostatak poganskih običaja, utemeljen na poganskoj praksi, a prema kojem je Crkva imala izrazito negativan stav.²⁰⁰ Zbog toga se, razvojem novih shvaćanja u 16. i 17. stoljeću, razvija ideja posvećivanja izvan crkvenog poziva, a samim time i posvećivanja unutar obitelji.²⁰¹ Tako je laička posvećenost obitelji kod novog oblika obitelji, zamijenila naglasak na svetost linije nasljeđivanja prisutne u srednjem vijeku.²⁰²

¹⁹⁶ Ariès, 44.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ariès, 355.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ariès, 356.

²⁰¹ Ariès, 357.

²⁰² Ibid.

Kao i na primjeru razvoja sentimenta prema djeci, Ariès ponovo pripisuje razvoj obitelji novom kršćanskom sentimentu.

Dubyjeva interpretacija koja prati razvoj obitelji paralelno s razvojem političkih institucija samo je dijelom spomenuta kao moguće objašnjenje. Međutim, naglasak na novi sentiment, odnosno mijenjanje svijeta ideja, nije prikazan kroz nužnu uvjetovanost materijalnim ili tehnološkim napretkom. Duby pak naglašava važnost prepoznavanja utjecaja razvoja materijalnih uvjeta na razvoj privatnog i obiteljskog života. Tako piše kako je nužno utvrditi direktan utjecaj ekonomskog rasta na prirodu privatnog života.²⁰³ Ekonomski rast, po njegovom je shvaćanju, potaknuo razvoj individualizma koji je u konačnici doveo do jačanja introspektivnog promišljanja u okvirima doma i razvoja osobne, intimne privatnosti.²⁰⁴ Još važnije, ekonomski je rast doveo do promišljanja o privatnom vlasništvu.²⁰⁵

Iako je kod Dubyja ova ideja eksplicitno izražena, Ariès je dijelom preuzima bez da je zasebno problematizira, što je vidljivo u njegovom pogledu na različite oblike koje poprima obitelj. Sumirano, utjecaj historijskog materijalizma nije presudan kod Arièsa, ali je zato djelomično prisutan u njegovom radu, možda zbog suradnje s Dubyjem, u čijoj teoriji materijalističko shvaćanje razvoja društva zauzima važan položaj. Od ideje historijskog materijalizma, odvaja se i Edward Shorter kada umanjuje važnost materijalnih uvjeta bijede i nerazvijenosti kao glavnog uzroka manjka brige prema djeci.²⁰⁶ Doduše, kada opisuje utjecaj plaćenog rada te napretka industrijskog društva na poboljšanje statusa žena u obitelji, prihvaća to kao važan faktor u pružanju sigurnosti nuklearnoj obitelji te odbacuje ideju pogoršanja uvjeta žena prelaskom iz uvjeta života na selu na uvjete plaćenog rada u gradu 19. stoljeću.²⁰⁷ Dakle, ni kod Shortera ne postoji konzistentnost u interpretaciji, ali moguće je uočiti utjecaj na shvaćanje, a posebno značajnijih društvenih procesa. De Mause ističe važnost psihološkog razvoja te ga smatra u potpunosti odvojenim od ekonomskog i tehnološkog razvoja jer prepoznaje psihološki razvoj i u uvjetima ekonomske i tehnološke stagnacije.²⁰⁸

²⁰³ Duby, 12.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Shorter, 17.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ De Mause, 15.

Pitanje linearne društvene evolucije jasno je vidljivo kod svih analiziranih autora. Glavna Arièsova teza upravo je prelazak iz gotovo potpunog izostanka percepcije djetinjstva u srednjem vijeku do moderne obitelji koja se razvija u uvjetima 16. i 17. stoljeća pa samim time i svojevrsne evolucije obitelji.²⁰⁹ Ipak, Ariès nije u potpunosti zanemario specifičnosti ovog razvoja. Tako unutar razvoja obitelji u 15. stoljeću, prepoznaje jačanje uloge oca unutar patrijarhalne strukture te samim time smanjenu autonomiju djelovanja žene.²¹⁰ Takva situacija nastavlja se i u 16. stoljeću kada je djelovanje žene u obitelji znatno ograničeno autoritetom njenog muža.²¹¹ Međutim, za Arièsa ovo ne predstavlja problem u koncepciji razvoja obitelji te poboljšanja percepcije djetinjstva. On to prihvaća kao sporednu okolnost koja je produkt takvog razvoja obitelji. Također, Ariès kao jedan od glavnih pokretača napretka prepoznaje poboljšani sustav obrazovanja i širenje novih ideja, koje su prema njegovim riječima, izvele društvo iz anarhije srednjovjekovnog društva te pomaknule naglasak s odmicanja pojedinca od iskvarivosti materijalnog svijeta i dovele ga do pozitivističkog morala.²¹² Taj je pozitivistički kršćanski moral, omogućio okretanje od eshatološke ideje srednjeg vijeka i pokazao društvenu važnost obrazovanja.²¹³ Također, važno je naglasiti kako Ariès ovako opisanu evoluciju pripisuje tek određenim, višim društvenim slojevima, dok za niže slojeve po pitanju percepcije djetinjstva zaključuje kako se gotovo ništa nije promijenilo još dugo nakon završetka srednjeg vijeka.²¹⁴

Kod drugih autora pronalazimo još izraženiju evolucijsku ideju. Tako je primjerice teorija koju iznosi deMause, izravan primjer društvene evolucijske teorije. Prema toj teoriji, društvo od uvjeta doslovnog infanticida dolazi do brižne obitelji u kojoj interesi djece vrijednosno, gotovo nadilaze interese roditelja.²¹⁵ Jedina značajna razlika u odnosu na antiku, koju detektira u srednjovjekovnoj brizi prema djeci, sadržana je u kršćanskom shvaćanju duše, zbog kojeg prestaje ubijanje djece pa društvo prihvaća napuštanje kao moralniju varijantu.²¹⁶ Jasno je vidljivo kako svaki novi period, kako ga predlaže de Mause, postaje sve humaniji u odnosu prema djeci pa sam razvoj odnosa prema djeci, prati generalnu psihološku evoluciju čovječanstva. Kako je prikazano u prethodnoj

²⁰⁹ Ariès, 365.

²¹⁰ Ariès, 356.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ariès, 412.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ariès, 411.

²¹⁵ De Mause, 66-67.

²¹⁶ De Mause, 67.

smjernici o historijskom materijalizmu, Shorter jasno pokazuje stav prema kojem su uvjeti djece i obiteljskog života generalno, pratili društveni razvoj. Ironično se referira na razdoblje 16. i 17. stoljeća kao „Bad Old Days“ (loši stari dani).²¹⁷

U pogledu treće smjernice, izostanka inherentnih obrazaca, sama priroda Arièsove teorije uglavnom korespondira s Marxovim pogledom na ovo pitanje. Direktno se referirajući na pitanje inherentnih obrazaca, Ariès ustvrđuje kako su u periodu 19. i 20. stoljeća otkrivene i u stvarnosti primijenjene mogućnosti promjene društvene strukture koje su u ranijim razdobljima smatrane biološkom konstantom, odnosno inherentnim obrascem koji ne podliježe društvenoj promjeni.²¹⁸ Kao primjer uzima razvoj moderne kontracepcije koji je u kvalitativnom i kvantitativnom smislu izmijenio obrasce obiteljske strukture.²¹⁹ Ipak, kako naglašava u idućoj rečenici, suština njegove analize ne polazi od konkretnih promjena u obitelji, već razvoja ideje obitelji, odnosno djetinjstva.²²⁰ Njegova je glavna pretpostavka da se kroz vrijeme značajno mijenja percepcija odnosa unutar obitelji.²²¹

Takav stav možemo interpretirati dvojako. Sama promjena u percepciji obiteljskih odnosa unutar obitelji ili konkretno percepcije djetinjstva, ne mora nužno značiti odbacivanje inherentnih društvenih obrazaca i zdravorazumski je prihvatljiva s obzirom na to da se sama percepcija obiteljskih odnosa mijenja već u procesu odrastanja čovjeka pa je logično zaključiti kako se ona morala generacijski mijenjati kroz vrijeme. Ipak, sam intenzitet promjene percepcije može biti argument u prilog izostanku inherentnih obrazaca. Tako je i Arièsova ideja potpunog izostanka percepcije djetinjstva primjer znatno radikalnije ideje od tek različitog pogleda na djetinjstvo u razmaku od primjerice 1000 godina. Ukoliko percepciju djetinjstva okarakteriziramo kao inherentni obrazac, nužan za opstanak društva, Arièsova teorija odbacuje ili barem u potpunosti umanjuje njegovu ulogu.

Isto možemo reći za Schultzov rad. Schultz eksplicitno odbacuje pristup modernih kritičara Arièsa, koji pokušavaju karakteristike koje smatraju svojstvenima adolescentima, poput generacijskog sukoba ili identitetsku krizu, pronaći kod srednjovjekovnih „adolescenata“.²²²

²¹⁷ Shorter, 3.

²¹⁸ Ariès, 9.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ariès, 10.

²²² Schultz, 520.

Schultz takve interpretacije smatra prenošenjem modernih karakteristika adolescenata u epohe gdje je takvo što jednostavno izostalo.²²³ Shorter eksplicitno kritizira teoriju nepromjenjivosti inherentnih, kako ih on naziva, intimnih obrazaca te smatra da je moguće pronaći primjere za gotovo svaki obrazac intimnog života u gotovo svakom periodu, ali konstatira kako se važno usredotočiti na ono što se za pojedini period može smatrati tipičnim.²²⁴ Također, iznosi tvrdnju kako je upravo razvoj moderne obitelji u uvjetima kapitalističke proizvodnje, poboljšao kvalitetu majčinstva u 19. i 20. stoljeću te u potpunosti odbacuje postojanje inherentnog majčinskog instinkta koji bi trebao biti garancija kvalitetnog majčinstva u sadašnjosti ili u ranijim epohama.²²⁵

Utjecaj feminističkog pristupa na Arièsov rad puno je teže utvrditi od utjecaja marksističkog. Jednostavan razlog je godina prvog izdanja njegove knjige *Stoljeća djetinjstva*, 1960. Ranije u radu prikazano je kako se razvoj feminizma, a posebno feminističke metodologije intenzivno kreće odvijati tek u 70im godinama 20. stoljeća. Ipak, kako je također ranije prikazano, studija žena u povijesti nije ovisila isključivo o feminističkoj teoriji, odnosno njenom punom razvoju. Već ranije, prihvaćanjem ideja koje dijelom proizlaze iz feminističkih pokreta prve polovice 20. stoljeća, dolazi do svojevrsnog zaokreta koji će vrhunac doživjeti u 70im godinama.

Iz tog razloga, teško je okarakterizirati Arièsa kao autora koji je politički orijentiran te zagovara društveno angažiran pristup proučavanju prošlosti. U njegovom radu, ne može se pronaći eksplicitno izražen stav prema kojem provedeno istraživanje ima za svrhu aktivnu pomoć u poboljšanju uvjeta žena i djece u obitelji ili generalnu promjenu obiteljske strukture. Možemo jedino prigovoriti kako je sadržaj njegovog rada odigrao značajnu ulogu u percepciji djetinjstva te kako je u moralnom smislu, pomogao uzdizanju modernog djetinjstva i odrastanja iznad ideje odrastanja i djetinjstva u srednjem vijeku i ranijim epohama. Ipak, u tom je smislu besmisleno govoriti o utjecaju feminizma kao znanstvene teorije na Arièsov rad. Može se ostaviti mogućnost njegove osobne sklonosti idejama emancipacije žena i ostvarenja feminističkog pokreta, ali takvo što teško je dokazati.

Isto vrijedi i za Schultzov rad, ali se određena doza pristranosti osjeti u Shorterovu radu, iako se njegovi zaključci u mnogočemu razlikuju pa čak i bivaju oprečnima u odnosu na dio feminističke

²²³ Ibid.

²²⁴ Shorter, 14.

²²⁵ Ibid.

teorije. Naime, Shorter iznosi tezu kako je kapitalistički sustav odigrao korisnu ulogu u poboljšanju konkretnih uvjeta žene i djece te kako je 19. stoljeće donijelo val seksualnog oslobođenja u odnosu na seksualno represivno selo ranijih razdoblja.²²⁶ Činjenica je da Shorter ne iznosi konkretno svoje aktivističke namjere, ali njegova teza hvali nove obiteljske odnose te na neki način promiče modernu obitelj koja se u političkoj areni „bori“ protiv tradicionalnih tendencija. Isto se može reći i za de Mausea, čija je pohvala modernog odgoja povezana s njegovom teorijom psihološke evolucije, a o ranijim se razdobljima izražava sa zgražanjem te ih opisuje kao noćnu moru iz koje smo se tek nedavno probudili.²²⁷ Prema tome, svako prizivanje tradicije u odgojnim metodama, prema toj bi teoriji označavalo svojevrsnu psihološku degradaciju. Takvi stavovi, iako ne nužno izneseni s namjerom da budu orijentiran, mogu poslužiti kao argumenti u propagiranju feminističkih ideja.

Stavljanje subjektivne perspektive iznad objektivnog, pozitivističkog pristupa te shodno tome analiza adekvatnih izvora koji bi obrazložili takav pristup, vidljiv je kroz čitav Arièsov rad. Naime, njegova osnovna namjera jest dokazivanje percepcije, odnosno sentimenta, osjećaja koji ljudi u različitim periodima gaje prema obiteljskim odnosima.²²⁸ Takva analiza osjećaja vidljiva je i kroz njegovu analizu slikovne umjetnosti. Primjerice, kada kontrastira odnos prema djeci u obitelji 16. stoljeća s onom srednjovjekovnom, Ariès ukazuje na pojavu portreta preminule djece koji se pojavljuju u 16. stoljeću i prema njegovom sudu označavaju vrlo važan događaj u povijesnom razvoju osjećaja.²²⁹ Takav osjećaj prepoznaje i na slikama koje također nastaju u 16. stoljeću, a prikazuju Isusove suvremenike kao djecu koja se zajedno igraju.²³⁰ Na jednom mjestu zaključuje kako je srednjovjekovna obitelj postojala u tišini te nije izazvala dovoljno jak osjećaj koji bi mogao probuditi inspiraciju umjetnika.²³¹ Isto tako, vrlo slobodnu školu u srednjem vijeku uspoređuje s discipliniranim sveučilištem 15. stoljeća i zaključuje kako je takav razvoj u obrazovanju pratio generalni razvoj ljudskih osjećaja.²³²

²²⁶ Shorter, 8.

²²⁷ De Mause, 13.

²²⁸ Ariès, 10.

²²⁹ Ariès, 40.

²³⁰ Ariès, 362.

²³¹ Ariès, 363.

²³² Ariès, 157.

Takav pristup, kao i sam izbor slikovne umjetnosti kao temeljnog izvora u analizi, osim što predstavlja novitet u historiografiji, pokušava analizirati subjektivni dojam ljudi u prošlosti. U tom se smislu zaista približava idealu analize subjektivnog u feminističkoj metodologiji, iako joj vremenski prethodi. Zbog toga, legitimno je postaviti pitanje u kojoj je mjeri Ariès utjecao na feminističku metodu u historiografiji, više no što je opravdano postaviti pitanje u kojoj je mjeri ona utjecala na njegov rad. Sličan pristup istraživanju adolescencije prati Schultz kada analizira sentiment visoke njemačke književnosti srednjega vijeka te također pokušava rekonstruirati njen narativ i prikazati sentiment, koji bi se u konačnici trebao manifestirati u konkretnim životnim uvjetima.²³³ De Mause primjerice, koristi vrlo inovativne izvore koji pokušavaju objasniti subjektivnu, psihološku perspektivu pojedinca. Tako se recimo u jednom dijelu referira na mitska bića koja su u usmenoj predaji korištena kako bi zastrašila djecu.²³⁴ Opisuje posljedice takve prakse te konstatira kako se ona može pratiti od antike pa sve do 19. stoljeća kada nailazi na val kritike.²³⁵

Iako sam Ariès ne kritizira raniju historiografiju argumentima feminističke teorije, prema kojima je subjektivnost muških istraživača išla u prilog reprodukcije postojećih društvenih znanosti, kroz svoj rad otvara mogućnost za takvu kritiku. Kako je sam Ariès de facto začetnik proučavanja djetinjstva u historiografiji, teško se mogao referirati na ranije radove ili ih kritizirati. Ipak, kada piše o vlastitoj motivaciji za pisanje svoje studije, govori o ustaljenom pogledu na povijesni razvoj obitelji kod svojih suvremenika. Prema njegovim riječima, dugo vremena uvriježeno je mišljenje kako je obitelj drevna struktura koja predstavlja društveni temelj civilizacije, a u moderno doba, uznapredovalim idejama individualizma i liberalizma, dolazi do njenog urušavanja.²³⁶ Često su isticani argumenti dekadencije, slabljenja autoriteta roditelja te učestalosti razvoda, kao glavnih pokazatelja njenog urušavanja.²³⁷ Međutim, kada je provodio istraživanje modernih demografskih tendencija, Ariès je došao do suprotnog zaključka.²³⁸ Naime, ustvrdio je kako nikad u prošlosti,

²³³ Schultz, 535.

²³⁴ De Mause, 25.

²³⁵ De Mause, 26.

²³⁶ Ariès, 10.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

utjecaj obitelji na pojedinca i njen značaj, nisu bili jači nego li je slučaj u moderno industrijskog doba.²³⁹

Sukladno tim zaključcima, Ariès možda nije pokušao opovrgnuti ustaljenu teoriju o djetinjstvu, prisutnu u srednjovjekovnoj historiografiji, ali je svojim radom pokušao opovrgnuti ustaljene stereotipe svojih suvremenika. Schultz, koji stvara dovoljno kasno da brani Arièsa od njegovih kritičara, optužuje dio povjesničara za nekritičko prihvaćanje pojma adolescencije u srednjem vijeku.²⁴⁰ Najveći napad na konvencionalne povjesničare koji su opisivali djetinjstvo u srednjem vijeku nalazimo kod de Mause, koji je doduše kritizirao i samog Arièsa.²⁴¹ Posebno se osvrnuo na povjesničare koji koriste biografije jer smatra kako one posjeduju tendenciju idealiziranja djetinjstva te daju površne informacije o najranijim fazama života.²⁴² Isto tako, kritizira one povjesničare koji koriste književne izvore jer kako kaže, neozbiljno je misliti kako bi se mogao shvatiti život prosječnog američkog kućanstva 19. stoljeća, čitajući Toma Sawyera.²⁴³ Dakle, iako ne polaze s feminističke polazišne točke kritike muškaraca koji su stvarali u znanstvenoj zajednici te svojim djelovanjem reproducirali patrijarhat, Ariès i njegovi nastavljači utjecali su na odbacivanje idealizirane verzije djetinjstva ranijih perioda, koje se javljala kao odgovor na društvene probleme moderne obitelji.

8. ZAKLJUČAK

Kao što je prikazano u prethodnim poglavljima, utjecaj feminističke i marksističke perspektive vidljiv je u historiografskim radovima koji obrađuju pitanje srednjovjekovnog djetinjstva. Ipak, treba istaknuti nekoliko glavnih razlika između njihovog utjecaja. Utjecaj marksističke perspektive mnogo je lakše jasno detektirati, a posebno kod Arièsa.

To ne znači da se Arièsa može smatrati marksistom u punom značenju tog pojma, već se neke od ranije prikazanih temeljnih odrednica marksističke teorije mogu prepoznati u njegovom radu. Poseban pogled na povijesni društveni razvoj, utjecaj historijskog materijalizma te izostanak inherentnih obrazaca oblikovali su Arièsova razmišljanja o teorijskim temeljima njegovog istraživanja te posljedično, utjecali na njegove zaključke. Kako je prikazano ranije, prihvaćanje

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Schultz, 520.

²⁴¹ De Mause, 17.

²⁴² De Mause, 16.

²⁴³ Ibid.

dijela marksističke teorije vidljivo je i kod ranijih povjesničara, s posebnim naglaskom na one koji pripadaju iznimno utjecajnoj školi Anala. Takvo što, dijelom se može objasniti zainteresiranošću marksističke teorije za društveni povijesni razvoj vidljivom već kod Marxa i Engelsa. Ta zainteresiranost otvorila je brojna pitanja o proučavanju prošlosti, koja su posljedično dovela do društveno te interdisciplinarno orijentiranog razvoja historiografije kroz 20. stoljeće.

Tako je možda točnije opisati marksizam kod Arièsa i njegovih nastavljača kao dio intelektualnog trenda koji se svojevremeno održao u društvenim i humanističkim disciplinama, a svoje korijene duguje marksističkoj teoriji, nego kao dosljednu marksističku analizu. Upravo takav trend, mogao bi se poistovjetiti s pojmom paradigme koju koristi Thomas Kuhn, a koji je također opisan u prethodnim poglavljima. Ta se paradigma ne mora nužno ograničiti na znanstvenu zajednicu te intelektualna strujanja, već i općenito na društvo i okolinu druge polovice 20. stoljeća. Takvo što teško je dokazati, ali ostavlja prostor za promišljanje. Ako su primjerice, kroz politički aktivizam i turbulentan period prve polovice 20. stoljeća, pojedine marksističke ideje zaživjele u javnom diskursu (ponajviše ideja historijskog materijalizma), istraživači koji su odrastali te intelektualno sazrijevali u takvom političkom i društvenom kontekstu, morali su barem dijelom biti zahvaćeni njihovim utjecajem.

Utjecaj feminističke perspektive teže je objasniti, s obzirom da svoj vrhunac u znanstvenoj zajednici doživljava tek u 80im godinama 20. stoljeća, odnosno nakon objavljivanja *Stoljeća djetinjstva*. Ipak, sličnosti feminističke metodologije s onom koju koristi Ariès zamjetne su i zanimljive. Prije svega, sam interes za istraživanjem subjektivnog, kojeg naglašava feministička perspektiva, jasno je vidljiv i kod Arièsa, kao i kod velikog dijela njegovih nastavljača. Izbor izvora te način njihove interpretacije (fokusiranje na percepciju djetinjstva, a ne na samo djetinjstvo), također predstavljaju inovativan pristup u odnosu na raniju historiografiju. Već i sam izbor teme, koja je fokusirana na djetinjstvo kao društveni element gotovo u potpunosti zapostavljen u historiografiji, podsjeća na feminističku ideju o nužnosti proučavanja društvenih fenomena koji su bili ignorirani u ranijim istraživanjima. Teško bi se njegov pristup mogao okarakterizirati kao društveno angažiran, ali dio njegovog shvaćanja djetinjstva i obitelji općenito, može se gledati kroz novouspostavljene vrijednosti moderne obitelji koja dijelom proizlazi iz promjene položaja žena u društvu (emancipacija u političkom i društvenom životu, uključivanje u tržište rada itd.).

Takvo što, izraženije je kod njegovih nastavljača čiji radovi često, eksplicitno odražavaju moralni stav autora o poželjnoj obitelji te njenoj suprotnosti u predmodernom periodu.

Zbog toga, smisleno se čini postaviti pitanje o Arièsovom utjecaju na feminističku perspektivu. Njegovo shvaćanje percepcije djetinjstva u srednjovjekovnom periodu može se koristiti kao pozitivan argument u potvrdi feminističkog shvaćanja razvoja obitelji. Njegov pristup koji je fokusiran na subjektivnu percepciju srednjovjekovnih ljudi, potencijalno je nadahnuo neke od feminističkih radova koji naglašavaju važnost subjektivnog u odnosu na objektivističku metodu društvenih znanosti. Također, djetinjstvo, koje je neodvojivo od društvenog fenomena obitelji, otvara brojna pitanja dinamike i odnosa unutar patrijarhalne strukture te se implicitno referira i na položaj majke u obitelji i općenito žena u društvu.

U pojednostavljenoj koncepciji izlaska društva iz stanja srednjovjekovnog mraka u napredan, moderni društveni kontekst, Arièsova teorija može, a posebno ukoliko se banalizira, poslužiti kao snažan argument. Feministička borba s predmodernim položajem žena u društvu te emancipacija ženskih prava, primjer su razloga zbog kojih može nastati afinitet prema stvaranju percepcije mračnog srednjeg vijeka ili čitavog predmodernog razdoblja. Kao i kod marksističkog utjecaja na širi društveni kontekst, i kod feminističke je perspektive period 20. stoljeća obilježilo širenje i prihvaćanje pojedinih feminističkih ideja u javni diskurs. Posebno se kod Arièsovih nastavljača, može primijetiti jasna ideološka i moralna odrednica prema kojoj analiziraju djetinjstvo u predmodernim razdobljima u izrazito negativnom kontekstu. Zbog toga, može se zaključiti kako u drugoj polovici 20. stoljeća postoji društvena te intelektualna paradigma unutar koje se uklapa rad Arièsa i njegovih nastavljača pa popularnost njegovog rada ne treba čuditi.

S druge strane, Arièsu se mora priznati otvaranje sasvim nove teme unutar historiografije te otvaranje mogućnosti njenog proboja u znanstvenoj zajednici. Usprkos zamjerkama vezanim uz metodologiju te analizu i odabir izvora, Ariès je otvorio raspravu koja je živa sve do danas. Većina novije historiografije, svoje radove započinje kao kritiku Arièsa i njegovih nastavljača te nastoji demantirati ideje koje su se ukorijenile u široj znanstvenoj zajednici. Takav razvoj čitavog područja srednjovjekovne historiografije, natjerao je istraživače koji pokušavaju demantirati Arièsa u potragu za novim izvorima. Brojnost i raznolikost izvora koje je ponudila novija historiografija, otvorile su sasvim novi pogled na srednjovjekovno i predmoderni djetinjstvo te potencijalno, brojna pitanja o modernom, a posebno zapadnom shvaćanju djetinjstva. Zbog toga,

njegov utjecaj na historiografiju, a posebno onu o srednjovjekovnom djetinjstvu treba shvatiti kao pozitivan pomak. Isto tako, treba istaknuti važnost marksističke i feminističke perspektive u korjenitim promjenama koje doživljava moderna historiografija, a koja posljedično otvara prostor za Arièsov rad te kasniji razvoj proučavanja srednjovjekovnog djetinjstva.

Novija historiografija uspješno je demantirala teze (ili barem većinu argumenata) Arièsa i njegovih nastavljača te otvorila prostor za razvoj nove koncepcije srednjovjekovnog djetinjstva. Ipak, kao što je prikazano ranije u radu, njihovi zaključci te dosezi njihovih istraživanja još uvijek nisu prihvaćeni u široj znanstvenoj zajednici ili u javnom diskursu. Takvo što moguće je objasniti pojmom paradigme koji onemogućuje proboj novih ideja čak i kada su utemeljene na snažnim argumentima. Ipak, argumenti koje iznosi novija historiografija ne mogu se pobiti ranijim argumentima Arièsa i nastavljača te će nužno, daljnjim razvojem historiografije, nove metode (objašnjene u 3. poglavlju) i otkrivanje novih izvora morati otvoriti put i novim interpretacijama srednjovjekovnog djetinjstva te njegove percepcije kod srednjovjekovnog čovjeka. Stoga, uz priznavanje svih zasluga Arièsa i njegovih nastavljača, treba zagovarati raspravu o revidiranju njihovih zaključaka. Pri tome, novi zaključci ne moraju nužno biti lišeni utjecaja marksističke i feminističke perspektive koja je prikazana u ovom radu, ali bi trebali uključiti širi spektar teorijskih okvira kojima se može tumačiti srednjovjekovno djetinjstvo.

POPIS KORIŠTENE LITERATURE:

1. Ariès, Philippe. *Centuries of Childhood*. New York: Alfred A. Knopf, 1962.
2. Bennett, Judith. *History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006.
3. Bennett, Judith. „Medievalism and Feminism.“ *Speculum*, Vol. 68, No. 2 (1993): 309-331.
4. Blanchette, Oliva. „The Idea of History in Karl Marx.“ *Studies in Soviet Thought*, Vol. 26, No. 2 (1983): 89-122.
5. Bobber, Mandell Morton. *Karl Marx's Interpretation of History*. Cambridge: Harvard University Press, 1950.
6. Brown, Heather. *Marx on Gender and the Family - A Critical Study*. Boston: Brill, 2012.
7. Classen, Albrecht. „Philippe Ariès and the Consequences: History of Childhood, Family Relations, and Personal Emotions: Where do we stand today?“ U: „*Childhood in the Middle Ages and the Renaissance*.“ Ur. Albrecht Classen, 1-67. Boston: De Gruyter, 2005.
8. Cook, Judith. „An Interdisciplinary Look at Feminist Methodology: Ideas and Practice in Sociology, History and Anthropology.“ *Humboldt Journal of Social Relations*, Vol. 10, No. 2 (1983): 127-152.
9. D. Ross, Gandy. *Marx and History From Primitive Society to the Communist Future*. Austin: University of Texas Press, 1979.
10. DeMause, Lloyd. „The Evolution of Childhood.“ U: „*The History of Childhood*.“ Ur. Lloyd DeMause, 13-87. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
11. Duby, George, ur. *Povijest privatnog života. 2. - Od Feudalne Europe do renesanse*. Zagreb : Mizantrop, 2020.
12. Engels, Friedrich. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. London: Penguin Classics, 2010.
13. Geiger, Marija. „Feministička epistemologija: Kratak pregled feminističke kritike znanosti.“ *Revija za sociologiju*, Vol. 33 (2002): 103-115.
14. Glenn, Cheryl. „Truth, Lies, and Method: Revisiting Feminist Historiography.“ *College English*, Vol. 62, No. 3 (2000): 387-389.
15. Gordon, Sarah. „Marxist Approaches to Medieval Studies.“ U: „*Handbook of Medieval Studies: Terms, Methods, Trends, Volume 1*.“ Ur. Albrecht Classen, 822-829. New York: De Gruyter, 2010.

16. Hadley, D. M., Hemer K. A. „Introduction: Archaeological approaches to medieval childhood, c. 500–1500.“ U: „*Medieval Childhood: Archaeological Approaches*.“ Ur. D. M. Hadley, K. A. Hemer, 17- 48. Oxford: Oxbow Books, 2014.
17. Hanawalt, Barbara. „Medievalists and the Study of Childhood.“ *Speculum*, Vol. 77, No. 2 (2002): 440-460.
18. Holsinger, Bruce, Knapp, Ethan. "The Marxist Premodern." *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, Vol. 34, No. 3 (2004): 463-471.
19. Jackson, Stevi. „Marxism and Feminism.“ U: „*Marxism and Social Science*.“ Ur. Andrew Gamble, David Marsh, Tony Tant, 11- 35. London: Macmillan Press, 1999.
20. Jakubowski, Franz. *Ideology and Superstructure in Historical Materialism*. London: Allison & Busby, 1976.
21. Khun, Thomas. *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013.
22. Landman, Maeve. „Getting quality in qualitative research: A short introduction to feminist methodology and methods.“ *Proceedings of the Nutrition Society*, Vol. 65 (2006): 429–433.
23. Milojević, Ivana. „Tri talasa feminizma historijski i društveni kontekst.“ U: „*Uvod u rodne teorije*.“ Ur. Ivana Milojević, Slobodanka Markov, 27-39. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2011.
24. Milojević, Ivana. „Feministička epistemologija i metodologija.“ U: „*Uvod u rodne teorije*.“ Ur. Ivana Milojević, Slobodanka Markov, 39-51. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2011.
25. Moore, Stanley. „Marx and Lenin as Historical Materialists.“ *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 4, No. 2 (1975): 171-194.
26. Pleskot, Patryk. „Marxism in the Historiography of „Annales” in the Opinion of Its Creators and Critics.“ *Acta Poloniae Historica*, Vol. 96 (2007): 183-205.
27. Schultz, James. „Medieval Adolescence: The Claims of History and the Silence of German Narrative.“ *Speculum*, Vol. 66, No. 3 (1991): 519-539.
28. Shorter, Edward. *The Making of the Modern Family*. New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1975.
29. Shahar, Shulamith. *Childhood in the Middle Ages*. Abingdon: Routledge, 2024.

30. Stevenson, Barbara. „Feminism.“ U: „*Handbook of Medieval Studies: Terms, Methods, Trends, Volume 1.*“ Ur. Albrecht Classen, 540-550. New York: De Gruyter, 2010.
31. Stone, Lawrence. *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800.* New York: Harper & Row, 1977.
32. Taylor, Steven, Bogdan, Robert i DeVault, Marjorie. *Introduction to Qualitative Research Methods.* Hoboken: John Wiley & Sons, 2016.
33. Thompson, Linda. „Feminist Methodology for Family Studies.“ *Journal of Marriage and Family*, Vol. 54, No. 1 (1992): 3-18.
34. Tomas, Domagoj. „Doprinos škole Anala historiografiji.“ *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 2 No. 2 (2010): 94-97.
35. Wilson, Adrian. „The Infancy of the History of Childhood: An Appraisal of Philippe Ariès.“ *History and Theory*, Vol. 19, No. 2 (1980): 132-153.
36. Wright, Erik Olin. „Explanation and Emancipation in Marxism and Feminism.“ *Sociological Theory*, Vol. 11, No. 1 (1993): 39-54.

